

ЄВГЕН
ПЛУЖНИК

ТРИ ЗБІРКИ

EWHEN PLUŽNYK

TRY ZBIRKY

Instytut Literatury, München 1979

ЗІ СКАРБНИЦІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

ТРИ ЗБІРКИ

Інститут Літератури ім. Михайла Ореста

1979

М Ю Н Х Е Н

Обкладинка книжки роботи Мирона Левицького
Обкладинки збірок — передрук оригіналів

ВІД ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ

Євген Павлович Плужник увійшов в українське письменство як один із найвидатніших майстрів нашого поетичного слова — витончений лірик-імпресіоніст, який віддзеркалив у віршах найхарактерніші риси своєї трагічної доби і який поєднував мистецькість вислову з глибиною поетичної думки (завдяки чому ми з повним правом вважаємо його поетом світового рівня).

За життя Плужника вийшло лише дві збірки його поезій: «Дні» та «Рання осінь»; на еміграції, невдовзі після війни, побачила світ посмертна збірка «Рівновага». Після реабілітації (неповної) поета в Києві з'явилася книжка «Вибрані поезії». Проте три перші збірки давно стали бібліографічними раритетами, а з книжки «Вибрані поезії» (яка, до речі, розійшлася за кілька днів) з незрозумілих причин вилучено біля двох десятків поезій, в тому числі й деякі найліпші речі Плужника.

У сорокові роковини смерти поета (1976 р.), що загинув у Соловецькому карному таборі, члени

Інституту Літератури ім. Михайла Ореста дійшли до висновку, що назріла потреба перевидати лірику Євгена Плужника. Цей намір, завдяки жертвовності українського громадянства всієї діаспори, пощастило реалізувати у вісімдесяту річницю поетового народження. З багатьох причин ми обмежилися під час упорядкування книжки текстом поезій, котрі увійшли до трьох щойноназваних збірок: «Дні», «Рання осінь», «Рівновага».

Ми знайшли доцільним включити до книжки найважливіші дані з життя Плужника («Біографічна канва»), нарис про його творчість, спогад про останні хвилини поета та одну з поезій, присвячених його пам'яті.

В тексті виправлено нечисленні друкарські помилки попередніх видань та впроваджено мінімальні орфографічні зміни — відповідно до вимог сучасного правопису. Збережено натомість нерусифіковану форму слова «инший».

ВІЗНАЧЕННЯ
ГЛОБУС

Як страшно! Людське серце
До краю обідніло.

П. Тичина

•

Я знаю, —
Перекують на рала мечі.
І буде родюча земля —
Не ця.
І будуть одні ключі
Одмикати усі серця.

Я знаю!
І буде так, —
Пшеницями зійде кров;
І пізнають, яка на смак
Любов.

Вірю.

★

Знаю, сіренький я весь такий,
Мов осінній на полі вечір . . .
— Тягарем минулі віки
На стомлені плечі!

Серце здушили мені — мовчи!
О, майбутнє моє прекрасне!
Чуло серце тебе вночі,
Що ж, — нехай собі серце гасне!

Хтось розгорне добу нову
— І не біль, і не гнів, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

Я — як і всі. І штани з полотна...
І серце моє наган...
Бачив життя до останнього дна
Сотнями ран!

От! І не треба ніяких слів! —
За мовчання вщерть зголоднів.
Зійде колись велетенський посів
Тишею вірних днів!

Ось і не треба газетних фраз!
— Біль є постійно біль!
Мовчки зросте десь новий Тарас
Серед кривавих піль!

*

Для вас, історики майбутні,
Наш біль — рядки холодних слів!
О, золоті далекі будні
Серед родючих вільних нив!

Забудь про надхненні свята,
Що в них росила землю кров!
Мовчи, мовчи, душе підтята, —
— Агов!

Якийсь дідок нудний напише, —
Війна і робітничий рух...
О, тихше!
— Біль не вщух!

*

Уночі його вели на розстріл.
Хтось тримав ліхтар, мов смолоскип.
На неголенім обличчі гострі
Волоски...

Віддалік, немов цілком байдуже,
Офіцер димок цигарки плів.
Тільки неба хмарний, темний кужіль
Чув нудне і коротеньке — плі!

Відбулось. Мета моя далека,
Я такої смерти не боюсь! —
Зійде кров, немов всесвітня Мекка
Для твоїх майбутніх синів блуз!

*

Сідало сонце. Коливалися трави.
Перерахував кулі, — як раз для всіх!
А хто з них винний, а хто з них правий! —
З-під однакових стріх.

Не схибить куля, — не стогнатимуть довго.
Подивилися, — поле! Ромен з трави...
Передній, мабуть, ходив, — так човгав:
Черевики скривив.

Сховалось сонце. Сутеніло помалу.
Час би й росі!
А хтось далеко десь генералу:
— Усі.

*

Впало — ставай до стінки! —
Сперся плечем на ганок...
Тільки й згадав, — у жінки
Грошей нема на ранок.

І ні жалю, ні болю.
Бачив, — нагана наставив...
Ніби виконував ролю
В нецікавій виставі.

Тільки й думок, — на ранок
Хліба нема у жінки...
Ганок.
Труп біля стінки.

*

А він молодий-молодий...
Неголений пух на обличчі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...

Так очі ж навколо лихі...
Крізь зуби один — розстріляти!
... А там десь солома дахів...
... А там десь Шевченко і мати...

Долоню на чоло поклав;
Крізь пальці майбутньому в вічі...
Хвилина текла, не текла...
Наган дав осічку аж двічі...

А втретє... І сонячний сміх
На драні упав черевики...
І правда, і радість, і гріх,
І біль не навіки!

★

Притулив до стінки людину,
Витяг нагана...
Придивляйсь, дітлоха, з-за тину:
— Гра бездоганна!

Потім їли яешню з салом,
До синців тисли Мотрі груди...
О, минуле! Твоїм васалам
І в майбутньому тісно буде!

*

Мабуть, дуже йому боліло:
Все облизував губи. Потім затих.
Невеличке на розі тіло
Не питають більш — за яких!

Дуже просто. Гостренька куля
Заступила йому далечінь.
— Серце днями собі намуляв, —
Спочинь!

Подивіться, кому кортіло
Подивитись за межі дат, —
Непотрібне на бруці тіло,
А над тілом — плякат.

✱

Ще в полон не брали тоді, —
Приліпили його до стовпа...
На землі, від крові рудій,
Кривава ропа...

А він був молодий такий!
Цілував, мабуть, гаряче...
Довго, довго йому круки
Випивали світло з очей!

А тепер там зійшов полин.
Телеграфні стовпи...
Загубився селянський син, —
Відробив!

*

Був це хлопчик лагідний і тихий,
Як сосновий у безвітря ліс...
(Для якоїсь радості і втіхи
Кожний з нас у дні прийшов і ріс).

А сімнадцятий минув, зустрів
Наречену, — кулю за Дніпром.
— Обертайся, земле, без упину!
Припасайте, припасайте бром!

Ах, цей хлопчик лагідний і тихий,
Що над степом ранній біль простер!
Для якої радості і втіхи
Кожний з нас приходить і росте?

*

Зціпив зуби. Блідий — блідий!
За байраком село палало.
Хтось прикладом у спину, — йди!
— Вас чимало!

Сухо чмихнув старий наган
(Перша нота нової гами . . .)
Надвечірній лягав туман
Над житами.

Хтось один засвистав матчиш.
На тачанки! — й шукай, де знаєш!
Поле, поле!
Чом ти мовчиш!
— Не ридаєш?

✱

Зустрів кулю за лісом.
Саме там, де посіяв жито!
За яким бісом
Стільки було прожито!

Прийшла баба, поголосила...
Невеличка дірка поміж ребер...
Ну, звичайно, — краса і сила!
Marche funèbre!

*

Ні словечка йому не сказав старий.
Мовчки вивів коня за ворота.
Потихеньку осіння лилася згори
На степи позолота.

А коли упав перший у жовтні сніг,
Лист прийшов весь пом'ятий:
За далеке майбутнє ліг
В бур'ян головою спати.

До товару... По воду... А день за днем...
Знов подвір'я взялось травною...
Серце, серце! З твоїм вогнем —
— У бур'ян головою!

*

Там, де полягли вони за волю,
Буряки тепер для цукроварні.
І не треба сліз. Не треба болю.
— Іншим дні прозорі, тихі, гарні.

Скінчено. Записано. — І крапка.
— Спочивайте, стомлені над міру!
... Розгортає знов іржава сапка
Землю, від втоми сіру.

*

Розминувся зі мною сон.
Дні повій, галіфе й героїв...
Хто у сквері під цей газон
Грунт угноїв?

Певне, мріяв, — ось прийде час...
Рости, травко зелена!
Що ж! Шинелька його як раз
І на інші рамена.

Тільки ґудзик приший новий, —
Та і мрій собі серед буднів...
Ви!
Майбутні!

*

Одірвались від днів слова,
В'януть собі по книжках, а у днях,
мов у темному лісі!

Радість у мене нова, —
Дощ осінній по стрісі.

Брешете ви, кому ясно усе!
Перед мрією всі ми ниць!

Дні! який це музей
Дрібниць!

✱

Читаю Сінклера й ходжу на біржу праці.
А виріс мрійником серед гаїв на Пслі...
Та від минулого тільки шкільний Гораций,
А про майбутнє — кілька тисяч слів.

Колись наважуся — заплющу серце й вуха
Мета однакова — чи ця, чи та.
Ах, про майбутнє все я переслухав,
А про минуле все перечитав!

✱

Попоїм, посплю... Щасливий ніби.
Роздобув собі штани нові!
Тільки очі так немов у риби,
Та на в'язах мультко голові.

Дотягнусь, пурну і буде тихо!
Мудреці!
Через віщо серце ніби віхоть
У чужій невимитій руці?

*

Розпочинає дні гудок о шостій,
Коли роси ще вітер не допив,
А там, вгорі, такі ясні і прості,
Пливуть рожеві зграї голубів...

Ще пішоходи холодком укриті, —
На передмісті десь ірже лоша...
І хочеться сказати кожній миті:
Не поспішай!

Але вже в'ється порох над базаром,
І синьоокий ранок мов засліп...
І закиплять, я знаю, незабаром
Купівля й продаж — боротьба за хліб!

І я іду, щоб десь продати м'язи,
Ще від учора стомлені напів...
І гаснуть, бліднуть відблиски топазів
На крилах голубів...

•

Торгуємо усім, чим тільки можна, —
Словами, дровами, життям, сукном...
Та на аршин лягла рука не кожна,
— Як і раніше, мрію за вікном.

Що я продам? Мій крам — від мрій утома,
Широке серце й бідний олівець!
Річ світова і річ давно відома —
Який вже там ще й з мрійника купець.

Та знаю, вірю — через дні і муку! —
Ось підпереже землю мить така, —
І над базаром стисне мрійну руку
Упевнена долонь робітника!

*

Папірос кому! Папіроси!
Шльоп! Ляп! По калюжі . . . Коробок у рука:
Це ж хто не зовсім босий, —
На візниках!

Саме отут на розі
Перша упала за волю кров . . .
Припасайте по змозі
Хліба та дров!

Бились, як леви, матроси!
З ними татусь!
А тепер — без руки . . .
Папірос кому! Папіроси . . .
Сірники . . .

•

Знов на сторінках ранні тіні
Покрали літери в очей...
Як непомітно вечір синій
Схиливсь до мене на плече!

Зіпрусь натомлений на лутку,
А там, де місто, — степ немов...
І чую, спогад, повний смутку,
В червоножилах тисне кров.

Промерзлий шлях... Швидкі тачанки...
І ось душа мала-мала!
А на снігу з чиеїсь ранки
Кров візерунки заплела.

Мовчить, умріяні сторінки!
— Я справжнім болем догорів!
... І знов за вікнами будинки
І мертве світло ліхтарів...

*

Це снилось? ... На тихім світанні
Багнети, і я біля стінки...
О, перші й довіку останні
Мої півхвилинки!

О ранки! Кінчається зараз
Вино нерозведене ваше!
... А в думці, — який тепер вираз
На очі нероблений ляже?

Це снилось? Не знаю. Не знаю...
І ось усміхнутись несила...
І ось не живу, не конаю...
О, правдо моя невесела!...

•

Питалась ласкаво, — чом, синку, ти зблід?

А слів не знайшов

І промовчав.

— На північ,

На південь,

На захід,

На схід

Над трупами вигуки вовчі!

Безсило повіки на очі впадуть, —

Старечі до рук моїх губи...

А бачу, —

Безкрая скривавлена путь...

І трупи!

І трупи...

— Матусю! Хто очі мені замінив?

Всміхнеться, щоб сліз не побачив...

Сама — до вікна, до неораних нив —

І плаче...

Далеке майбутнє! скривавлену мить

Якими житами засієш?

... Ой, мамо! Чого це так серце болить,

Що й ти не зігрієш!

*

У дужих дні — немов слухняна глина,
Покірна волі й пальцям різьбаря;
А я схилюсь тихенько на коліна, —
Шумуйте, днів розбурхані моря!

Але не гнів, не заздрість і не втома
(Благословенний шлях, що ним іти!), —
Якась нова, словам ще невідома
Солодка мука здійснення мети!

Хай иншим дні прозорі і покірні,
Нехай я сам покірний дням моїм!...
...О, днів прийдешніх обрії безмірні,
О, тишина моїх маленьких рим!

*

Плакала вона... Натомлену спину
День ховав за дахами дач.
А я з усіх фраз пам'ятав єдину, —
— Годі, не плач.

Годі? Не плач? Як це дико, їй-богу!
Ой, яке мертве усе в словах!
Взяти б серце своє — й об підлогу!
— Ах!

Скрикнула б раптом. В одну хвилину
Бачила б верстви моїх шляхів...
Горбив день натомлену спину
Над горбами дахів.

*

Долі моєї ціна —
У повітовому місті осінь,
А вона витягла серце, — на!
— Неціловане й досі!

От і упала на неї тінь!
От і знесилів.
Мало, мало хотінь!
— Сили!

А коли ж сила уся —
Шклянка насіння?
Хоч би вже спокій мені засяв,
Весно моя осіння!

•

Майже рік сиджу, мов кріт, на хуторі.
Вже й листів твоїх не відбираю.
Инколи копаюся у Мутері,
Та в пікет з одним знайомим граю.

От книжок коли б хоч з пуд одержати!
Все ж не Мутер цей! Та карт колоду...
Тихий я. Навіть не знаю, де вже ти...
Відчинив я осені господу!

Мертвий я. Це добре, ясно відаю.
Та і як, скажи, себе одуриш!
А проте, живу. Журюсь, обідаю...
О, — болить мені, єдина! Чуєш?

*

Здається, знову буде недорід:
Земля без снігу, а морози добрі.
Зблід
Обрій...

Вечеря тягнеться така нудна!
І страв і слів вживаємо потрошку.
І инколи, здається, не одна
Рука до вуст несе порожню ложку...

Старий мовчить. Не досить слів хіба?
Думки і ті розбіглися геть чисто!
Зими тієї згинула ряба,
А полову тепер відніме місто!

✱

На поле вийшов, — зомлів:
Колос від колосу — чверть!
Висохло серце землі.
Кров'ю наповнене вщерть!

Кинув безсиле — агов!
Тільки луна, ні душі!
Вигадки ранку мого
Смуток вечірній здушив!

Поле, і місто, і я —
Море моєї рідні! —
Хто з нас хоч хвильку стояв
Справді над мукою днів?

*

Пропало сіно! Тільки покосили,
А дощ його й прибрати не дає!
Вже третій день лле з усієї сили,
А особливо на моє!

В долині саме. Їжте, коненята!
Журюсь, лежу, й книжок нових нема...
А за вікном темнозелена м'ята
З-під стріхи краплі перейма.

Сьогодні день, здається, перший влітку
Полям засмаленим чоло омив;
Крізь дощову густу і рівну сітку
Запаленіли ізмарагди нив...

А скоро неба жар громами вичах,
Вгорі веселкою лишивши слід, —
І у селян на стомлених обличчях
Не так помітно слово — недорід!

І жаб на луках оргія весела
Знялася з вечора така жива.
Що крізь всю ніч вигукували села,
Так ніби пошепки пісень слова...

А снилось так: гарячий з півдня вітер,
Коса гадюкою блищить в росі...
І у газет — нові колонки літер
Про те, що хліба вистарчить для всіх!

*

Надходить дощ. Шумлять бліді берези...
Рвуть блискавиці сірих хмар рядно...
А дужий грім зустрів такі дієзи,
Що злякано дзвенить вікно!

Тікає день. Скриплять вози на греблі...
Під чередою стогне оболонь...
І раптом шріт — дрібні перлові краплі...
І знову вітер, гуркіт і огонь.

І вже туман пливе, бреде над полем,
Щоб за хвилину сонцем розцвісти,
Щоб навіть я з надією та болем
Твої старі перечитав листи!

✱

Вже одспівали по дорогах гарби
Швидким жнивам мелодії свої,
І осени такі спокійні фарби
Ось-ось овіють небо і гаї...

І помандрують аж за сине море
Над смутком сіл високі журавлі;
І хтось останній на полі дооре
Вузьеньку смужку вогкої землі...

Та може вітер, трубадур осінній,
Від поля співом мудрим пропливе —
Про те, що сховано в малім насінні
Життя нове!

*

І вийшов на́ поле, а поле — мертве...
Тільки на обрії трьохрукий млин...
Від серця б щирого слова віддерти —
Такий натовлений!
Один!
Один...

І впав навколішки, і плакав ревне...
І чув, як лагідно ростуть жита...
І болем спокою себе упевнив, —
Криваво зрошена зросте мета!

— О, часе велетнів! Прости утому
Мені, найменшому з твоїх синів!
І невідомому в світах нікому
Мені день радісний яснів...
Яснів...

— Дозволь, натовлений край поля згину!
І на обніжкові простерся ниць.
І ніби поле все житами: Сину,
І біль натовлених — майбутня міць!

... І ось ляжу, — родючий гній, —
На скривавлений переліг...
— Благословен еси, часе мій!
Навчи мене заповітів своїх!

Розцвітайте, нові жита!
... А на кожному колосі — мука моя...
О, воістину час ратай!
Славословлю його ім'я.

Благословен еси, часе мій!
О, жорстокий! І весь в крові!
— Це нічого, що я мов гній —
Під посіви твої нові!

— Бо ось вірю, зросту колись, —
І до когось вітрами, — жни!
... Серце, серце мое! Навчись
Тишини...

*

Люблю в уяві декілька сторінок
Історії назад перегорнуть:
Яснішає мені далека путь,
Що приведе на землю відпочинок!
Коли відчую я міцний зв'язок
Між днем біжучим і простором часу,
Такі упевнені стають відразу
Мій кожний порив, кожна думка й крок.

І ось старанно в пам'яті ховаю
Я спогади великі і дрібні —
Бо і минулі, і прийдешні дні —
Мов сходи ті, що я по них ступаю,
Де незліченні споминів скарби,
Часів минулих досвід і наука —
Мені єдина певна запорука,
Від помилок, що я їх був робив!

ГАЛІЛЕЙ

От ликующих, праздно болтающих,
Обагряющих руки в крови
Уведи меня в стан погибающих
За великое дело любви.

Некрасов

Марусі Юрковій присвячую

По безмежних просторах знайома путь
Не втомила землю і досі.
Бо ось знову дощі ідуть,
Осінь.

І коли повз каварні, де теплі огні,
В черевиках іду подертих,
Чогось раптом спокійно-спокійно мені —
Чи то жити, чи вмерти...

Ах, ця осінь!

Це з нею постійно так:

Стисне серце в малий кавалок, —

І ось дні —

Наче сірий тифозний барак,

А за вікнами плями галок.

Гей, спокійні, досвідчені! Всякі!

Ви!

Чиї щелепи мов обценьки!
— Я тихенький, тихенький... Тихіш од трави
Взагалі я дуже тихенький.

Не потрібно, звичайно, такої бридні
Тим, що мають нервову систему хорошу!
Ну, а я, хто обідає раз на три дні.
Інакше не можу!

Може, й справді такий обиватель я,
Що весь біль мій — пальто без вати;
Тільки ж, може, це з того, що я відтіля,
Де закон — не по разу вмирати!

Що я можу про себе сказати ще?
Бути щирим — не всім зуміти! —
Хіба те, що під сірим вечірнім дощем
Десь на розі вити б і вити.

Так, як вие на місяць голодний вовк,
Дужий пращур собаки!

Не замовк,
Не замовк,
Не замовк
Голос споминів всяких!

Крізь минуле і кожную хвилину нову,
Крізь кохання чую і книгу —

Коли мрія загальна — щоб вісім неділь
Та на одному тижні зряду!

Та й не треба нікому ніяких слів:
Мільярд дев'яносто чотири промови!
Головне — заробив і з'їв,
І щоб трошки здоровий!

Ну, на чорта, встромившись в сівке пальто.
Комірком затуливши шию,
В гущу давніх повій і нових авто
Десь на розі безглуздо вию:

— Нехай буде воля твоя,
Часе мій,
На землі натомленій цій!
Комашинка маленька я
На твоїй байдужій руці...

Ой, упали ж та впали криваві роси
На тихенькі-тихі поля...
Мій народі!

Темний і босий!
Хай святиться твоє ім'я!

Хай розквітнуть нові жита
Пишним цвітом нової слави!
Гей, ти, муко моя свята,
Часе кривавий!

Ау-у! —
вовчий вигук.

Так, як вие дикун чорношкірий десь
У байдужі вуха природі...
Ах, я знаю, дикун той сховався увесь
В моїм серці насподі!

Так, як вили колись і мої діди,
Називаючи вий цей співом,
Коли співів чужих сліди
Заливали червоним пивом!

Гей!
Та тільки ж тихенький я...
І мені потихеньку вити
В мертві вуха нудних киян
Під осінній холодний вітер...

І такий я злидений увесь,
І убого мені, убого...
І Тичина, і Рильський, й Олесь...
І нікого-нікого...

Ну, кому розповім я про ранній біль
І про віру мою у біль цей*,

*) Мабуть, друкарська помилка попереднього видання.

Убієнним синам твоїм
І всім тим,
Що будуть забиті,
Щоб повстати в безсмертнім міті.
Всім
Їм
— Осанна!

Й раптом тиша мені незнана
Кривить сміхом покірний рот, —
Ах, і в серці гаряча рана —
Остогидлий всім анекдот!

Тоді бачу — в проваллях камінних
Чудернацький дикий танець!
І нікому ніхто не винен,
І давно вже з нас кожний — мрець!

Танці... злидні... карати... парфуми...
Гаманці...
Гаманці...
Гаманці...
Як до речі вигукують думи
Десь на розі старці!

Пруть до церкви, на смерть, в ресторани...
Жруть, торгують собою, плюють
В непромиті, неславлені рани, —
Живуть!

Гей, ти, вулице!
Потного м'яса
Безбережна, безкрая ріка!
Й над усім — два словечка з Тараса
І обмитий дощами плякат!

Ну кому це потрібно сьогодні?
Дурень той, хто ще й досі поет!
Вчора — модні частушки народні
А сьогодні —
уривки з старих оперет!

Ет!
Нічні пригоди різні
Напрочуд дивовижні!
О часе!
Часе мій!
Хоч ти почервоній!

Ах!
В яких таких словах,
В рядках, скажіть, яких
На розі днів моїх
Від болю закричу?
Мовчу.

І, як і всі, лечу
З землею в далечінь...
О серце,

відпочинь! —
Закон.

Ти не одне — мільйон!
І не мільйон — світи
Палають до мети
Вогнем!

А щоб за сірим днем
Десь обрій не загиб,
Попросимо підём —
Чи не допомогли б...
Homo sapiens я...

— Хлип... хлип...
Дайте мені на хліб!
Кормителі!
Хай царствують ваші родителі
Вічно,
А я денно і нічно
За них
хлип... хлип...
Дайте мені на хліб...

Темний я з болю — не бачу.
Радість останню трачу.
Чуєте: плачу —
Хлип...
Хлип...

Дайте мені на хліб
На шматочок...

Матінки, мене пожалійте,
Батечки, мене научіте,
Як його в світі жити
Мені...

О, ні!
Не копійки брудні!
Дайте шматочок щирості!
 О, коли б серцем вирости
 До безмежної,
 як біль, тишини!

Але мовчки проходять вони,
Кожний кожному завше далекий...
І вже вечір вогкий догнів,
І не сплять лиш аптеки...

Та ще серця самотній стук...
І лягає мокрий туман
На безлюдний майдан,
На брук...

Звук
Кожного
Кроку
Мертвий такий,
Так наче збоку

Минулі віки —
Вулиць провалля чорне...

Знову самотність знайома горне
До себе мою утому...
Що ж, додому —
Забудеться!

Так чого ж тільки кожна вулиця
Серед ночі чужа й нова,
А до серця тихенько туляться
Незнайомі слова:
— Гей, ви, села! Забуті ниви!
Чи на лоні ж ваших годин
Десь розквіт хоч один щасливий,
Вашим болем прекрасний крин?

Що я знаю? Нічого не знаю!
Взагалі я не знаю нічого...
Ах, я тільки конаю
Убого...
Ах, я тільки бажаю
Одного —
Тишини!
Хни...

Інтелігентщина ця вже!
Хоч би форма якась нова!

Просто завше
Нудні слова!

Кооператор один знайомий
(Сірий костюм, рукавички, бриль)
Говорив мені:

— Вам двадцять сьомий,
А ви й досі ще гниль!
Зрозумійте ж, що має рацію
Зараз бути лиш той,
Хто кохає кооперацію
Або має авто!
О!

А над містом пливуть тумани...
Орбітою лине земля...
Як тихо безлисті каштани
Шумлять...

Десь зерно під ораним хутром
Вже, певно, рости почало...
А ніч так спокійно і мудро
До мене схилила чоло...

О noche!
Ти чуєш, як стогне
Жадана моя тишина?
— Бо істини вічної вогник
Дорівнює жмені пшона!

О ноче!

А хто ж тому винний,
Що ближче, ніж вічність, — куліш,
І мрія буває — двогривений?
— Чого ж ти мовчиш?

Чого не ричиш
Над нами
Громами
Так,
Щоб змішались докупі гами,
Щоб догори ногами
Все!

Хай тоді день несе
Зойки! Нехай ридають!
Може ж, хоч так пригадають,
Що серце в людини є!

Бачиш — гниє
І досі
На розі
Каліка безногий?

І це там, де усі дороги
У прекрасну ведуть далечінь?
Так з яких же таких причин
Простягає огризок людини руки,

Тільки що не хапає за брюки —
Кумедний такий!

А навколо плювки...
Бруд з усіх місць...
Певне, що нелегкий
Хліб
Їсть!
О!
Тож бо й воно!

Ах, який це сюжет для кіно!
Які побутові трюки
Може дати, наприклад, безрукий,
Що з очима, повними муки,
Віє в пики фарбованих баб:
— Цигарки гостабфаб!
Ех!

А ще краще сліпець біля тину,
Що, зігнувши дугою спину,
Віє кожну хвилину:
«У каміна».

А хвилина
Годину
Непомітно за руку веде...
І ніде

Не спочину!
Ніде
До загину...
Ніде!

І обличчя моє бліде
Не одягне ніколи усмішки,
Що бувала колись у людей
Над сторінками мудрої книжки...

Ах, ця мудрість!
— Десяток слів.
Ну навіщо поеми й промови?
Головне — заробив і з'їв,
І щоб трошки здоровий!

І тоді вже, ноче, дивись, —
Не врятують наради й накази,
Коли там, де серце колись,
Буде клаптик такої фрази!

І не вірю, не вірю — ні! —
Що сотворить добро недобрий!
І погасли по вікнах огні...
І туманиться обрій...

Місто спить.
І стоїть
На сторожі

Біля нього
Засмучена мить...
І болить,
І болить,
І болить...

О мій болю!
Ти днів моїх радосте!
В далечінь тебе час несе.
Може, там колись з тебе виросте
Виправдання за все!

О мій болю!
Єдиний!
Прекрасний!
Жертва моя далеким братам!
Там —
Біля ніг нової людини! —
Згасни
Коло радісних брам!

А я тобі дні віддам, —
Славлю тебе, великий!
Вірю — сльоза одинока каліки
Важить більш, ніж промови, балянси
і тисячі віршів і драм!
Там —
Вам,
Нам,

Тобі,
Мені,
Їм —
Гей —

Всім,
Всім,
Всім, —

Так буде:
Прийдуть дужі, щасливі люди:
А земля така й не така:
І машини прекрасні всюди,
Й без мозолів кожна рука.

І ось сядуть вони на квітчастих луках,
І розступиться час.
... І в крові, на Голгофі, в муках
узрятъ нас.

Тоді голос — від моря до моря:
— Що з вас кожний робив тоді,
Як творилося наше вчора
На землі, від крові рудій?

І ось вийдуть похмурі й скажуть:
— Ми
Не хотіли, щоб правду нашу
Витягали з п'їтьми!

Знали смак у коханні й лікері, —
Та чи винні ж у тім, скажіть,
Що не знали зовсім про двері,
Що вели за біжучу мить?

Ну, пороли там часом... Одначе,
Не звертались ніколи «на ти»!
Й раптом крикне хтось нетерпляче:
— А женить їх під три чорти!

Тоді вийдуть горді, мов льви!
І не я... і не ви...
Інші.

Скажуть:

— Ми ті,
Хто, вірні меті,
Йшли безупинно до неї! —

З темних проваллів на скелі круті,
Світлом безсмертним укриті, —

Гей, через кров, через трупи братів! —
Кожний хотів
Перший меті
Кинуть під ноги лілеї!

Ми умирали за неї!
Ми убивали для неї!
Ми їй усе, що могли, віддали!
Так, наче кожен малий,

Очі у всіх змолодніють!
— Благословенний, коли
Здійснену бачиш надію!

Хором земля й небеса:
— Благословенні довіку,
Хто себе кров'ю вписав
В книгу безсмертя велику!

Далі посунуть без ліку,
Збившись безглуздо до купи,
Трупи,
Яких я щодня зустрічаю
Після вечірнього чаю
На пішоході...
Годі!

Довго тягтиметься мить...
Вітер неначе безкрилий...
Потім до них: ідіть,
Бо не відали ви, що творили!

А після них...
Тоді...
Вийдемо ми, бліді...
Я і ті,
Хто зі мною...
Ті, що в житті
Похилились травною!

Ах!

Не треба!

Під наметом нового неба.
На просторах полів нових —
Нині відпускаєш рабів твоїх,
Часе!

Бо ми бачили муку твою —
І вірили в радість!
Бо ми бачимо радість твою —
Змучені...
І нам скажуть тоді: відпочиньте!

Ах ноче!
Вибач, що так охоче
Я розв'язав свого язика!
Це вже звичка в мене така —
Поговорити!

Та й не всім же діло робити:
Безробітний я третій рік —
От і звик.

І признатись — інтелігент...
Ну, і всякі такі слова...
Тай до того ще на момент
Завернулась мені голова.

І бліденькі-бліденькі ми всі...
І такі якісь... непомітні...
А навколо у всій красі
Часи заповітні!

І, здається, спокійно-спокійно нам...
І сказати нам зовсім нічого...
Ах, що вічно щасливим братам
До нашого болю вічного!

І тоді говоритиму я
(Ой ти доле моя!) —
 так приблизно:
— Не дивіться на нас так грізно!

Ми тихенькі, тихенькі...
Як шепіт трави...
Ми той гній, на якому ви
Виросли пізно.

Не герої, не жертви... ми так собі...
Ті сіренькі, маленькі люди,
В кого серця гарячий бій
Болем виснажив груди!

І боліло, боліло нам
Там...
 в днях...

І пливу я у безвість з землею
По орбіті, що пише вона!
А над нею,
 під нею,
 за нею —
 тишина,
 тишина,
 тишина...

А живу я на поверсі шостому,
І живу від доби до доби,
І живу я, звичайно, по-простому,
Так, аби...

Раз на тиждень виходжу з дому,
Одягнувши пальтисько руде,
Повз вітрини тягну утому,
Куди шлунок усіх веде:

Ставлю явку на біржі праці...
Й знов вертаюсь у свій куток,
Де без сну на твердому матраці
Передумано стільки думок,

Що, коли підійду серед ночі
До знайомого добре вікна,
Бачать болем засмучені очі
Тишину до останнього дна!

Це вже наслідок недокрів'я:
Небагато хліба в півфунті!
Пам'ятаєш таке прислів'я:
«Transit gloria mundi...»

А про це, звичайно, дурниця!
Просто в серці мені убого.
Спіть спокійно, кому ще сниться, —
Тільки й усього!

Бо не стане чекати мить,
А то більше година,
Через те, що когось болить,
Що конає людина!

Та й нічого мені не треба!
Маю примус, ковдру й кімнату...
Навіть латку осіннього неба,
Димарями прип'яту!

І я зовсім, зовсім спокійний!
Ах, яка це безсмертна гармонія —
Революція, голод, і війни,
І маленького людського серця агонія!

Гей, ти, серце! Спокійно виконуй
Певну кількість ударів своїх!
— Розподілено всім по закону
Біль і радість, утому і сміх!

Місто спить. На покрівлі іржаві
Віє вітер туманом вгорі...
І, як в кожній культурній державі,
Де-не-де миготять ліхтарі...

Позіхаючи, ходять дозорці,
Людський сон стережуть і майно —
По їдальнях недоїдки порцій,
У вітринах калощі й вино!

А за стінами — з храпом і свистом
Сплять натомлені, потні, брудні,
Хто з прокльонами, з радістю, з хистом
Під майбутнє угноював дні!

І пливуть вони разом з землею
По орбіті, що пише вона...
А над нею,
під нею,
за нею —
тишина,
тишина,
тишина...

А там, вище, в безодні туманній,
В тишині, як на лоні мети,
В злotosяйнім блискучім убранні
Плинуть інші далекі світи...

І такий я маленький без краю...
І про біль свій кому розповім,
Що я з нього безглуздо конаю
У кутку на матраці твердім!

О далекі! Майбутнє безкрає!
Це для вас, о, я знаю, для вас
Свій терновий вінок посипає
Конфетті мій скривавлений час!

Й раптом ніч розриває на клоччя —
Сміх не сміх і гроза не гроза —
Дика пісня, голодна і вовча:
— Прокидається в місті базар.

І чиїсь закривавлені лапи,
Тіні творчої вічно руки,
Сіють рясно на дрантя й едваби
копійки,
копійки,
копійки...

На посади... В церкві... В ресторани...
Жруть... Кохають... Крізь зуби плюють
В непромиті неславлені рани...
— Живуть!

Поруч злиднів — карати, парфуми...

Гаманці...

Гаманці...

Гаманці...

Як до речі вигукують думи

Десь на розі старці!

Упаду на холодну підлогу, —

Сіро нидіє ранок в вікні, —

І молюся — не чорту! не Богу! —

А очам моїх змучених днів!

О смутні і прекрасні довіку...

Через муку, утому і кров

Хай побачите справді велику,

Невмирущу, як вічність, любов!

А мені вже — нічого й нікого...

Як трава, я тихенький такий...

І до мене довірливо й строго

Посміхнуться далекі віки...

А вгорі, в далині, наді мною —

Непрístupний для зору людей,

Оповитий віків тишиною —

Г а л і л е й.

КАНІВ

Г. Ко-вій

Покірний наймит я, давно прикутий
Бажанням їсти щось до рахівниць;
Давно душа моя схилилась ниць,
Міста, під вашим подихом отрути.
Так через віщо ж досі не забути
Мені світанків в полі й косовиць;
Так через віщо ж солоденький Гриць
І досі ще мені хвилює груди?
Вже цукроварні, фабрики і гуті
Встилають димом золото пшениць...
І вже в минулім можна все збагнути,
І вже нема в майбутнім таємниць!

І одягає машинова міць
І дні мої, й таку наївну бранку,
Мою країну, з прадідів селянку,
Співучу землю смутку і криниць...
Вже не впаду на сіно горілиць,
Щоб пити вітер, ніч і степ до ранку,
А потягну в кафе бліду панянку
Або досвідчених в коханні молодичь...
Або ж при світлі тихих блискавиць,
Що людський геній їх замкнув у склянку,
Пірну в думки й серед нудних крамниць
Ходжу-блуджу всю ніч безперестанку.

Гей!

Герої!

Каліки!

Службовці!

Торговці

Поетики!

А живіть собі, як вам бажається!

Через те, що —

ви чуєте? —

все таки

обертається!

І в час, мов брук, сіренького світанку,
Коли ще землю повивають сні,
Не вітер з поля — дужий та ясний —
Свій ранній спів складе мені на ганку.
Ні, в передмісті роздере горлянку
Заводів рев — покликач навісний,
Щоб ми, селян онуки і сини,
В ланцюг життя нову вплітали ланку,
Змівивши плуга, свиту і веснянку
І самий пах селянської весни
На рахівниці, теку і вагранку
І в кам'яницях закуток тісний!

І навіть піт гарячий та рясний
Такий солодкий і разом солоний,
Що у дідів по хуторах відгонив
Чимсь, наче пар піднятий восени, —
В диму заводів — темний та масний —
Не нагадає про широкі гони,
Де на обніжку дикий мак червоний
Посіяв вітер з краю борозни!
Бо голос крови став неголосний
І не подав онукам оборони,
Коли їх час могутній та грізний
Гнав од дідизни у міські полони!

І йшли, і йдуть безмежні мільйони
Селян колишніх, давніх, як і я, —

Й рука, скажи, наважиться чия
Твою зламати волю і закони.
О місто-велетню, що виростив бетони
Там, де колись пишалися поля,
І тільки вітер молодий гуляв
І тіні хмар на ярину нагонив.
А ще раніш кочівників загони
В шовковій тирсі ранками спиняв
Дніпро, що тут сріблясті перепони
Для них в степу широкім розілляв!

А нині гордо в небо повстромляв
Ти кам'яниць своїх бетон надійний
На знак того, що припинила війни
З тобою вже приборкана земля!
Нащадку степу, що тебе прокляв
Не раз твій дід — в байраці хутір мрійний,
Немов у казці журавель сумирний,
Що непомітно викохав орля...
І я, пішовши хлопцем відтіля,
Приніс тобі не ладану та смирни —
Все, що батькам моїм дала рілля, —
Терпіти дар великий та безмірний!

І ось тепер, твоїм законам вірний,
Все ж відчуваю, що в мені жива
Сіл незліченних мрія вікова —
Про переліг незайманий та вільний!

І часто я втупляю погляд пильний
У далечінь, де смуга лісова
З очей моїх пожадливих хова
Степів колишніх вид багатомильний...
І через те, як прийде день недільний,
Несе мене, гуркочучи, трамвай
Кудись за місто, де пісок суцільний
Бодай ріденька укрива трава...

З дитячих спогадів тяжіє голова,
Коли моріг постелеться під ноги,
Коли вгорі дзвенить сосна й розлогий
Дуб холодком повільним повива...
Вузька стежка... Знову дерева...
І далі берег жовтий та улогий,
І за Дніпром замайорять пологи
І наче привид — села і жнива...
І тихий спів... про те, як удова
Та сподівалася синів з дороги.
...А все ж чомусь не набіжать слова
В рядки наївні тихої еклоги!

Селянський краю мій, навік убогий!
Вже я не той, як за дитячих літ...
Але й в тобі хіба що Заповіт
Час відмінити ще не має змоги!
А вже й Дніпро не той... Вже і пороги
Ось-ось одягнуть в крицю та граніт.

... Навіть недавнє — наче давній міт,
Як і казки про вільні перелоги...
Щодня нові потреби і вимоги
Женуть тебе в новий, незнаний світ,
І дні твої — сіренькі епілоги
Віків, що їх розпочинав був скит...

Усе пливе... мов той незграбний пліт,
Де білорусові під час негоди
Чомусь ввижається, що до господи
Він не поверне, кинувши сиріт...
Пливуть світи, прикуті до орбіт...
Пливуть часи — великий чин природи...
Пливуть у безвість племена й народи,
Держави, війни, боротьба і гніт...
Бо щодоби підноситься в зеніт
Всевладний диск, що й перед часом сходив, —
І щовесни новий бує цвіт,
І раз-у-раз хвилює місяць води...

Життя міняє форми — й перешкоди,
Що їх зустріне на шляху своїм,
Змітає геть або ж диктує їм
З новим шукати спільности та згоди!
Я наче бачу височенні сходи, —
Кінчаючи біжучим днем моїм, —
Безкраю смугу весен, літ і зим,
Що ними край мій тихо переходив,
Аж доки вирости міста, й заводи

Свій кучерявий розстелили дим
На вас, поля, левади та городи,
І на рядки моїх думок і рим...

Але ще довго-довго за новим,
Що шлях йому послався на висоти,
Тягтиметься без волі і охоти
Все те, що ми його звемо старим, —
Вони бо скуті коренем одним!
Адже й в новім бринять знайомі ноти
Утоми, болю, темряви й скорботи,
Що вже пливли за вітром степовим,
Коли й діди мої по сіль у Крим
Волами їздили, коли й полоти
Ходили мати і коли самим
Онукам впало стати до роботи!

І досі ще неспокою й турботи
Горить огонь в очах моїх братів, —
Бо він недавно ще палахкотів
Десь в глибині самотньої істоти!
Бо ще недавно так, немов із скоти,
Дивився світ на далі золоті,
І тільки де-не-де серед кротів
Довговолосі скніли Дон Кіхоти...
Але ж не можу серце розколоти!
І ось, чужий тому, чим животів,
Не відпочину й за міської сльоти,
В полоні цегли, диму і дротів!

Для вас чужим і мертвим голосам!
Бо ось виразно відчуваю сам —
В полоні цегли і трамвайних ліній, —
Що я чужий вашим волошкам синім,
Вашим світанкам, вітрові й вівсам,
В ту саму міру, як і тим часам,
Що, мов раби, лягли до ніг машині,
Що їм відкрився крамарський Сезам
Під брязкіт куль, карбованців й аршинів.

І через те, мабуть, моїй хвилині
Вже не піднести гордо голови,
Аж доки час воістину новий,
Мов пишний крин, зросте на Україні,
І днів роздерті мертві половині —
Ширококрилий вітер степовий
І бруку темний та голодний вий —
Розквітнуть десь в гармонії єдиній!
Але ж зате, коли вечірні тіні
Пролле на землю безмір світовий,
Буває часом — в тихій самотині
Я відчуваю часу літ живий!

Тоді і шепіт жовклої трави,
І кожний голос, що бринить в природі,
І вулиць гам, і мудрий спів заводів,
І ви, думки умріяні, і ви —
Усе мені співає: уяви,
Що вже ніщо стоїть на перешкоді,

Бо виріс я на межах двох світів —
Півмерлих сіл і міста молодого,
І не зречусь ні там, ні тут нічого,
Хоч як би часом з болю захотів!
Бо роки ранні, мов коріння ті,
Зростивши там, де тихо і убого
Конаеш ти, минувшино-небого,
У чаді в лій намочених ґнотів.
Я сам, покірний часові й меті
Життя, що завжди плине до нового,
Немов у сні туди перелетів,
Де тяжить брук над мертвим перелогом!

О коротенька, наче смерть, дорого,
Що розірвала світ на «тут» і «там»!
Вже я тепер нікому не віддам
Так, як раніше міг, себе усього!
Нехай гудки упевнено і строго
Щоранку крають вічність пополам —
Чужий, чужий я цим новим богам,
З своїм селянським розминувшись Богом!
Але ж і там, де за останнім рогом
Ще і тепер дозволено полям
Нудити світом, не знайду нічого,
Чому б курити пісні фіміям!

Поля, поля! Тепер несила вам
Зростити спів в колишнім вашім сині,
Що відчинив спокійне серце нині

Щоб давній світ у небувалій згоді
Свою прадавню єдність відновив!
Для того ж в кожному стогоні лови
Початок ще нечуваних мелодій,
Натяк на світ воістину новий,
Прекрасний так, що й уявити годі!

Коли пустелі мертві і безводі
В садок обернуть дужі орачі,
Що кожен з них ще за дитинства вчив,
Що на землі він у своїй господі!
І зникнуть десь в минулому насподі
Від людських серць завжди нові ключі
Лиш через те, що той, хто волочив, —
Вже не чужий для бруку й пішоходів!
Яка нова розгорнеться відтоді,
У далечинь безмежну пливучи,
Історія культури і народів,
Що час її їм справді доручив!

І так замріюсь часом уночі,
На самоті в своїй кімнаті білій,
А то і вдень, безжурної неділі
Давно знайомим містом ідучи,
Що ось пливу що далі, то хутчій,
Віддавшись весь уяві легкокрилій.
Шумлять мені якісь рожеві хвилі,
Бринять вітрила з синьої парчі.
А там, за мною, — очі глядачів

І береги, ще за дитинства милі,
Де назавжди народній дух спочив,
Пісні створивши красні та безсилі.

І бачу я — на давнім небосхилі
Байдужі зорі... Стомлені лани...
Навіть здається — сиві чабани
Гарячим днем маячать на могилі...
Знайоме тло нерадісних ідилій!
Тут наче людям хтось заборонив
Немлявий рух, щоб втратили вони
В очах відвагу і бадьорість в тілі!
Але лягають поміж нами милі,
В тумані тоне відблиск давнини, —
І світ новий душі моїй змарнілий
Золотосяйний обрій відслонив!

І бачу я все те, про віщо снів,
Про що земля завжди в мені тужила,
Коли дзвенить на селах кожна жила
За говірок налитих сонцем жнив!
... Виходять люди на квадрати нив, —
А людям тим так наче дано крила,
Немов земля ніколи не родила
Смутних людців моєї сторони!
І кожен з них машину полонив, —
А та ж машина лагідна та вміла! —
І, мов гуляти діти-пустуни,
Стають вони до нелегкого діла!

Передчувай, твори, але не згадуй!
Лиши глухим сонети про Елладу,
Лиши сліпцям увесь музейний прах —
Видобувай заховане в віках,
Науку клич до себе на пораду;
Зумій дійти доцільності і ладу
В житті таких, як давні у рядках.
Замість творить поему чи баладу,
Її красу відчуй в своїх ділах!

І бачу далі я — по всіх краях
Земля в новому світлому убранні,
Бо руки мудрих, лагідні й старанні,
Доклали праці на її полях!
Земля ця — дім; йому ж високий дах —
Уся блакить, що в гордому змаганні
Накарбувати в ній шляхи безгранні
Перемогла її людина-птах!
Земля ця — сад у квітах і плодах,
Де все злилося в радісній осанні
Змаганням творчим, вічним у світах, —
Єдиній силі, першій і останній

Рівняють все закони неблаганні, —
Хто скаже «стій!» хвилині чи зорі?
Надходить ніч, як захід догорів,
Початок дня ховається в світанні...
Так рік повз рік у зміні безнастанній
Час надійшов, що тільки майорів

В очах знання, упевненість і сила, —
Душа бо в них палає молода, —
Ритмічний рух, розміряна хода,
Немов різьбар доклав руки до тіла!
Не гнуть їм стан важкі з снопами вила,
Не лле з них піт, неначе та вода,
Бо розум тут усе потрібне дав,
Щоб праця їм була легка та мила,
Щоб їм земля, як щирий друг, годила.
Земля, що нині, з виснаги руда,
Замість пшениць густих себе укрила
Таким сміттям, що й мовити шкода!

І бачу далі я, чого жадав, —
По вільній праці стомлену громаду,
Коли надійде прохолода з саду,
Коли остання пройде череда.
Доки зірниця тиха і бліда
Вгорі погасить ранішню лямпаду,
До мудрих книг схиляються на раду
Юнацький вус і сива борода...
Що їм утома, розпач, і нуда,
І боротьба, і біль, і смерть позаду,
І мій Кобзар, і мій Сковорода,
І мільйон імен і фактів зряду!

Не тим відчути спогадів відряду,
Що їм широкий розгорнувся шлях,
Що їм закон тільки єдиний в днях —

Гублю хвилинам божевільний лік
І тільки чую — деś понад світами
Пливе назад мені за роком рік.

І знову я сіренький рахівник,
Що зазирнув за межі всіх історій,
Дивлюсь на села журні та суворі,
Що мов конають тихо віддалік...
І знову я в кутку своїм приник:
Такі ті села для журби просторі,
Голодні, темні, стомлені і хворі,
Як десять років тому, як торік!
І мов ті велетні серед калік,
Мов острови не безбережнім морі,
Стоять міста... І рвуться на язик
Слова журби, а не гірких докорів!

Міста, міста! Жорстокістю бадьорі!
Мільйонноси́лі людські двигуни!
Це ваш тягар приплескав бігуни,
Це вам на паливо часи і зорі!
Камінносердні! Тисячами творів
Уславлені культурні дикуни!
Закуті в мідь, бетони й чавуни
Вселюдські мрії, ніжні і прозорі!
Коли ж огнем своїх лябораторій
Розженете довічні тумани,
Що криють, наче хвилі неозорі,
І цемент ваш і проріст ярини?

Смутним очам моїх плугатарів,
Коли конали в темряві й стражданні.
І відступились обрії туманні
Від міст, і сіл, і темних хуторів,
Бо давній світ в незнаному єднанні
Свою прадавню єдність відтворив!

Цвіте земля, і простори морів
Її голублять синіми вітрами,
І все спішить з розкішними дарами
До ніг нових людей-багатирів!
Не до міських блідих пролетарів,
Не до селян, що в'януть над плугами, —
Ні, до людей, що змили темні плями
Від соціальних клясів і шарів!
Нема селян, немає крамарів,
Нікого вже не звуть робітниками!
...І давнє сонце тішиться вгорі
Новими справді, щасними віками!

А на землі, затопленій садами,
По берегах її блакитних рік —
Ні сіл, ні міст, а те, що я не звик
Ще називати простими словами!
— Щасливий світе — вигукну з нестями.
Та перше, ніж відчую власний крик,
Мені з очей далекий обрій зник,
А обрій близький замикає брами...
І, обхопивши голову руками,

Коли ж страхіття визиску й війни,
Що, вас створивши, володіють нами,
Десь накладуть своїми головами
За всі гріхи німої давнини?
І ви, знанням озброєні сини
Наївних сіл, що никнуть над степами,
Приведете їх за яснії брами,
Де рани давні вигоять вони!
Живі уламки днів старовини!
Убогі стріхи, вквітчані вишнями,
Хто сліз гірких над вами не ронив,
Хто не болів і не болить за вами!

Мільйони сіл, де поруч комнезами
Й вечірній дзвін до церкви, — знаю вас!
Не швидко ви у той щасливий час
Доженете скрипучими возами!
Ще вам не раз звертати на той самий
Знайомий шлях — проклятий вже не раз —
Знесилля, муки, темряви й образ,
Политий потом, кров'ю і сльозами!
Аж доки там, за дальніми часами,
Не раз змінившись в профіль і en face,
Давно розставшись з степом і лісами,
Почуєте доби нової глас...

І по хатах заступить лій і гас
Електрика; й зашарудить газета
Там, де колись пророка і поета
Великий дух за темряви погас;

І відродиться в мільйонах мас,
А не лише зорітиме з портрета,
Змагань безсмертних символ і прикмета,
Апостол правди, селянин Тарас!
А від часів моїх десятків фраз
В нудній колекції анахорета,
Немов часам прийдешнім напоказ,
На берегах лишить байдужа Лета...

І стануть дні, немов рядки сонета
Довершені! Й в розлогах пишних днів
Зростуть нащадки давніх хуторів,
Не знавши болю, примусу й багнета!
Гарбу замінить вигідна карета...
І ремигання стомлених волів
Вже не почують простори полів
І неба сонцем заткана саета...
О давня Земле, над усі планета!
Коли ж з безодень світових огнів
Спливе над обрій золотий комета —
Знамено розквіту для сіл і нив?

Чи ще не раз перегорить їх гнів
На сірий попіл, і криваві чвари,
Може, не раз побачать сиві хмари
На біднім лоні стомлених ланів?
І не один ще мовить — ось змарнів,
А де ж юнацтва мрії і примари?
А хліб селянський і міські товари —

Замість села і міста — у борні...
І ще не раз по золотій стерні
Народніх спогадів — прихильні Лари, —
Перейдуть предки дужі і смутні:
Варяги, скити, половці й татари...

Але міцні розміряні удари
У серця вічності, і йдуть віки,
І не затримають тобі руки,
Історіє, ні молитви, ні кари!
І зійде час електрики і пари
На мертвий степ, занедбаний такий,
Де ще недавно кидали круки
Тінь від крила на кочові отари!
І там, де вчора ще над плугом марив
Ратай про хліб, від кукіля гіркий,
Знання і досвіду могутні чари
До лемеша додасть юнак стрункий!

І поту давнього гіркі струмки
З засмаглих чол Семенів та Іванів
Вже не роситимуть пісок і камінь,
Що хліборобові дались взнаки...
Бо ось складуть нові робітники
Машини мудрі, мов дитя слухняні, —
І в вечори задумливі і тьмяні
На степовому березі ріки
Рибалка-дід забуде про вудки,
Почувши звуки, ще йому незнані, —

Не дзвін коси, а впевнені гудки
Залізних коней з м'язами титанів!

В яких рядках поезій чи романи
Я оспіваю час, що десь гряде?
Я, що схилив покірне і бліде
Своє лице у двох віків на грані!
Ось тільки бачу, так немов в тумані,
Прекрасних, дужих, радісних людей —
І вся земля співає, і гуде
Широкий простір буйний океанів...
І пишні села, радістю убрані,
За руку місто впевнено веде...
І на горі всіма забутий Канів
Благословляє в далечінь дітей!

Мільйони книг, теорій і ідей,
Вся точність формул, вишуканість рими,
Все, що часами давніми й новими
Дало землі надхнення молоде, —
Знання і досвід, що для них ніде
Не ставить світ духовий та видимий
Якихось меж, і триєдине з ними
Мистецтво вічне, що було й будé, —
Усе для часу, що до нього йде
Життя помалу кроками важкими,
На цім шляху лишивши де-не-де
Руїни, біль і розпач нестерпимий!

О краю рідний, степе несходимий!
Надійде час — і темрява густа,
Що ти її у спадщину дістав
Укупі з мріями найкращими своїми,
Розійдеться — і прийдемо туди ми,
Де вільна єдність вільно вироста,
Де важать рівно поле і варстат
Для тих, що разом спини гнуть над ними!
Далекий часе! Тернами густими
Нехай до тебе шлях позаростав, —
Дар поступати, людяності питимий,
Її вести вперед не перестав!

Туди, де світ, що з хаосу постав,
Що всі стихії невгавущі збував,
До ніг людини ляже, наче мурий
По шкоді пес, ховаючи хвоста!
Де поєднає села і міста
Велика єдність праці і культури,
Аби нащадок велетнів похмурий
Засмаглу спину гнути перестав;
Щоб посміхнулись радісно уста
Тих, що під плач то ліри, то бандури
Молили все мертвого Христа,
Його творцями взяті на тортури!

І не посміють істину авгури
Вдягати в мотлох кривди і химер;

І дух знання — великий піонер —
Не буде битись крилами об мури,
А поведе у далечінь — не хури,
А повітряних тисячі галер
За межі часу, вимірів і сфер —
Такий могутній, вільний та безжурий!
Й мистець, від браку живлення понурий,
Не оберне надхнення в адюльтер;
І зникнуть з творів славлені Лаури,
Пташки, зідхання, зорі і етер...

Новий герой — пілот і інженер —
Зламає звички, примуси і ґрати,
І буде мудрий дужого вітати —
Його новий всевидящий Гомер!
Але не нам, я знаю, й не тепер
Світів нових встановлювати дати, —
Нам хоч би степ дідизний доорати,
Бо й досі голос степу не завмер!
І не беруся я à livre ouvert
Метаморфоз прийдешнього читати,
Бо ще і досі серця не віддер
Я від порога батьківської хати!

Та й як живому серце відірвати
Від берегів біжучої доби, —
Хіба не всі для неї ми раби,
Чи не для всіх вона єдина мати?

Та навіть пес десь на селі кудлатий,
Найближчий друг дитячої юрби,
На греблі тінь похилої верби,
Парфуми гною, конопель і м'яти
Мені рідніші, ніж майбутні шати,
Що ці ж долини тихі і горби
Десь приберуть, коли мені лежати
У тій землі, що я її робив!

А в серці біль самотній — о, якби
Бодай на мить узріти шлях широкий,
В далечині такі прекрасні роки,
Віків прийдешніх відблиск голубий!
Де на сторожі правди — «не убий!»
Поставлять люди — примус одинокий,
Й лише в казках залишаться морлоки —
За хліб черствий ошукані раби;
І не до церкви з хутора баби,
А в храм науки світлий і високий
Внесуть в очах васильків дух слабий —
Землі моєї виснажені соки!

О днів майбутніх спокою глибокий,
На землю цю знесилену прийди!
А я вітати в днях моїх радий
Бодай здаля твої повільні кроки!
Нехай мій час — кривавий і жорстокий,
Аби тебе він болем породив,

Аби злилися села й городи —
Життя нового слуги і пророки!
І хай не прийде радість ця, аж доки
На кладовищі кущик лободи
Розквітне з мене. Мрійник смутноокий,
Я дослухаюсь до її ходи!

І так молюся інколи — гряди,
Доба, від продажу й купівлі чиста,
Коли не буде ні села, ні міста,
А будуть тільки люди і сади!
І днів моїх скривавлені сліди
Омиє радість тиха і огниста,
І в кожних грудях мука особиста
Зростить закон — у далечинь іди!
За дати всіх календарів, туди,
Де не загасне правда промениста,
Що дух її й за давнини родив
Сум мудреців і пориви артиста...

Та, певне, маю щось від реаліста,
Бо не назву своїм біжучим днем
Сторінки вічні прози і поем
Про те, що буде років через двіста,
Як не введу до Скрябіна, чи Ліста,
Або Бетговена безсмертних тем
Пісень народніх з їх блідим вогнем
Або частівок битого намиста!...

Ні, не скидаюсь я на гімназиста,
Що, не збагнувши перших теорем,
Вважав, що досить бомби анархіста,
Щоб повернути світові едем!

(Хібащо діти бувши, ми живем
В країні добрих фей і мудрих гномів,
А літ дійшовши, знавши смак у бромі,
Йдемо за фактами й календарем).
Не рік, не десять — доки доберем,
— А не в якомусь вичитаєм томі —
Найкращих способів у кожному домі
Зростити те, що правдою ми звем!
Ще не один ми вир перепливе
І, береги залишивши знайомі,
Ще не один ми зрадимо тотем,
Його ваги і марности свідомі!

Бо на Вкраїні, де не всім відомі
Абетка, потяг, мило й олівець,
Ще не сьогодні скажемо кінець
Старим звичаям, злидням і соломі!
Тут ще не рік, збиваючись на комі,
За псалтирем сивенький панотець
За крашанки навчатиме овець
Терпіти все в покорі і утомі!
І ще не рік сидітиме у гromі
Дідок патлатий — всесвіту творець;

І днів нових такий бадьорий гомін
Не раз поверне десь на манівець...

І буде так, що ось навчиться жнець
Вже не лише косою володіти,
А крові темні та могутні міти
Переведуть уміння нанівець!
І знов кукіль укриє та чебрець
Лани, що звикли людям хліб родити.
І підростатимуть маленькі діти,
Щоб одягти старих зусиль вінець!
І будуть довго мільйони серць
На роздоріжжі двох світів горіти,
Де вже й тепер майбутнього вітрець
Дерев старезних колисає віти.

Бо не дозволять мрійникам робити
Якихсь купюр історія і дні, —
Випереджає ранкові огні
Світанок тихий, тінями повитий.
Але закон — це не причина скніти
І не джерело розпачу, о ні!
Спокійно мудрий стане у багні,
Бо прийде час, коли себе омита.
Це тільки учні, хворі та пііти
Завжди в сучасному такі смутні,
Бо треба нервів дужих, щоб зуміти
Відчути шовк в цупкому полотні;

Щоб в смузі днів сіренькій і нудній
Часів нових початок розпізнати,
Коли в розлогах світових ланів
Почне життя своє минуле жати!
І, над колискою схилившись, мати
Про час минулий творчости й руїн
Візьме не раз таких пісень співати,
Що, літ дійшовши, зрозуміє син
І дні мої, і біль моїх хвилин —
Усе, що ним колись земля боліла,
І всю тебе, моя Вкраїно мила.
Найнепомітніша з усіх країн —
Мільйони сіл серед німих долин...
Десяток міст... Земля на хліб збідніла...
Десять на горбку позаколишній млин...
І над Дніпром занедбана могила!

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

РАННЯ ОСІНЬ

*

Передчуттям спокою і нудьги
Мене хвилює мертве листя долі...
Час увійти в надійні береги
Думкам і мріям...

Як діброви голі
Очам відслонять далечінь німу,
І сонце ллється скупю і нечасто,
Надходить спокій, дано бо йому
У володіння неподільне час той,
Що зветься осінь...

Сни і споживай
Те, що придбало літо. Сни і згадуй...
Та, як уява в тебе ще жива,
Умій в нудзі знаходити розраду.

*

Щодень все глибшає свідомість,
Все ширший розмах у думок,
Та пристрасть тихшає... Натомість
Передосінній холодок
Чуття голубить...

Дивно чути,
Як відмінюєшся ти сам,
Вотще силкуючись збагнути,
Де грань тим змінам і часам,
Що в них ті зміни!

Дико знати,
Що, й прохолонувши, чуття
В тобі залишать біль утрати —
Потребу прагнути життя!

*

Дивлюсь на все спокійними очима
(Давно спокійний бути я хотів),
І вже не тішить вишукана рима,
А біль її шукати — й поготів!

Коли дійшов за ранній біль розплати —
Збагнув усю непереможність днів —
Чи потребуєш час твій марнувати
На лад закінчень, суфіксів і пнів?

Ні, на вуста усмішкою гіркою
Ляга мовчання мудрого печать...
Дар нелегкий ваш, досвіде й спокою,
Дар розуміти, знати і мовчать!

*

Все більше спогадів і менше сподівань...
І на чолі утрат сліди глибокі...
Як непомітно ближчає та грань,
Що жде за нею прикінцевий спокій!

Так гірко відати, що юність відцвіла!
Та нарікань і розпачу немає, —
Така відміна зрештою мала:
Колишні мрії досвід заступає.

Так дерева, відцвівши навесні,
Тільки на те годують соком віти,
Щоб в дні серпневі, теплі та ясні,
Упав на землю овоч соковитий.

*

Уже вечірні довшають розмови,
Чутніше хід повільних дзигарів...
Віщують тихий затишок зимовий
Сльота і сум осінніх вечорів.

І так приємно знову розгорнути,
Пурнувши весь у цигарковий дим,
Якийсь роман, давно напівзабутий,
І не читати — мріяти над ним!

І довго-довго в ліжку не лягати...
А над столом Некрасов і Барб'є.
... А дощ шумить, і вітер волохатий
У шиби б'є...

*

Коли надходить вересень злотавий
Повільною ходою і, йдучи,
Шовкові пестить вруна і отави,
І журавлі гуртуються в ключі,

Вночі люблю дивитися, як креслять
Засинений осінній небосхил
Падучі зорі, наче сіє тесля
Сріблясту тирсу з-під огнистих пил...

Огню такого! Стомлена природа
Опочиває у красі такої,
Що, мабуть, справді вища нагорода
За пристрасть літа — тихий супокій!

*

Вчись у природи творчого спокою
В дні вересневі. Мудро на землі,
Як від озер, порослих осокою,
Кудись на південь линуть журавлі.

Вір і наслідуй. Учневі негоже
Не шанувати визначних взірців,
Бо хто ж твоїй науці допоможе
На певний шлях ступити з манівців?

*

На хуторі, як у в'язниці, тихо:
Навколо ліс — береза та сосна . . .
Книжок немає зовсім — це вже лихо;
А друге й більше — дощова весна.

Проте дивлюсь спокійно, як надворі
І землю й небо поняла вода,
І журавель похнюпий на коморі
Зажурено на південь погляда . . .

Коли ж з лісів дух вогкості і гнилі
Обвіє хутір, зачарує сад,
Я мов радий крізь квітень запізнілий
Побачити дочасний листопад.

*

Падає з дерев пожовкле листя,
День уже в обіди догорів.
Кажуть, що вночі на передмістя
Осінь приблукала з хуторів.

В центрі вона буде завтра ранком,
Повагом вступаючи туди...
Що ж! Приходь, задумлива селянко,
Я тебе побачити радій.

*

Четвертий день гарячий суховій
Дзвенить піском у помутнілі шиби.
Нудьгуй! Нудьгуй... І вже руці моїй
Перегорнуть сторінку праця ніби...

З кутка в куток тиняюся всі дні
І весь розгублений такий і чулий...
Тільки тобі скажу, тобі одній, —
Болить мені, коли жнива минули!

•

*

Чіткіші лінії, і фарби спокійніші, —
Благословляється на осінь, на дощі...
Десь журавлі в похолоділій тиші:
— Мерщій! Мерщій!

Спішать до Індії, озер північних діти,
До кинутих на чужині осад...
Але ж нудьга яка — вперед летіти,
Щоб повернутися назад!

•

*

Я знов на хуторі. Шовковий шум гаїв
Приспав усе надворі і в господі...
Навіть здається, що думки твої
Додумано, — і віршувати годі!

Хіба одну в старенький свій альбом
Вписати десь без зайвих слів і дати:
І хуторові, й віршеві — обом
Час помирати.

★

По-осінньому хмари пливуть,
По-осінньому вітер кигиче...
У далеку лаштуючись путь,
Чорна галич злетілась на віче.

І весь день в берестках стрекотня
Все полохає хмари високі,
Безгоміння осіннього дня
І мій спокій...

*

Сіра мжичка за вікнами. Ніч... Кімнат
І сьогодні таке, як вчора...
Перегортаю Рабіндраната
Тагора.

Крізь щілини віконниці ніч знадвору:
Доле людська, чудна яка ти, —
На сторінках чужого твору
Правду свою шукати!

*

Мудрість мудрих... За гріх який
Марність всю її мушу знати?
О проклята звичка руки
Сторінку перегортати!

Може, й справді вся правда мить,
Мертві факти й безсмертні міти...
О, коли б себе пережить,
Щоб все зрозуміти!

*

Минувшину вивчавши, зрозумів
Красу подій, що сталися допіру.
Історіє! з твоїх важких томів
Крізь давнини завісу димно-сіру
Майбутнє дивиться.

Поете, припади
До джерела пророцтв, сухих анналів:
Чимало слів покладено туди,
Що процвітуть надалі!

*

Критики, навчаючи поета,
Залюбки розводяться про те,
Як писати мусить він, щоб Лета
Років з п'ять проміння золоте
На труні у нього не змивала;

Та чомусь історія не знала
Прикладу, щоб критики колись
На собі доводити взялись
Силу ту, що їх наука мала.

*

Де забарився ти, вечоре милий?
Очі в журі за тобою,
Груди без тебе спочити не вміли,
Думи юрбою...

Кожна з них ятрить негоїсті рани, —
Тільки в мені себе вилий!
... Де забаривсь ти, спочинку жаданий
Вечоре милий?

*

Мудрости не вивчитись чужої,
Треба помилятися самим.
... Скільки слів лишилося від Трої,
Що забрав собі на оди Рим?

А проте вчитайся в кожному кому,
Всякий промовлятиме рядок:
Краще помилятися самому,
Ніж чужих навчившись помилок!

*

Ах, яка це невгамовна пташка —
В грудях серце! Все співати б їй!
То пусте, що грудям часом важко,
Не до співів голові твоїй...

Бо стають такі порожні груди,
Так бездумно никне голова,
Як майне, що вже тебе не буде,
Коли пташка та не заспіва!

✱

Яка нудьга мережити рядки...
Дарма, що жар думок у них розлитий!...
Поетів дар (як всі дари, гіркий) —
Всю недоцільність віршів розуміти.

Візьмись вогнем — і раптом прохолонь,
Засхни чорнилом на якомусь вірші...
Чудний вогонь! —
Щоб не сказати гірше...

*

Напишеш, рвеш... і пишеш знову!
І знов не так... І знов не те...
Аж доки слів цвілу полову
Утома з пам'яті змете!

І затремтять в куточках губи...
А істина ж така нудна:
Усі слова збери, мій любий, —
Душі не вичерпать до дна!

Хай нерви збуджено, хай скутий
Ти весь надхнення холодком,
Умій спокійно позіхнути
Над недокінченим рядком.

*

Їх меншає, — я знаю тільки двох
Аматорів, кому цікаво й досі,
Чим і коли уславивсь Архілох,
Кого Алкей уславив на Лесбосі...

Такі наївні, втішні диваки,
Арбітри метру й еллінського хисту, —
Для них поезія лиш там, де вже віки
В клясичній формі не лишили змісту!

Та сам поет — дарма, що молодий —
Докором злим не зачеплю нікого:
В поезії хіба вряди-годи
Якогось змісту набіжиш малого.

*

Немає сумніву: мені щораз нудніше
У товаристві друзів-юнаків;
Їх дотепи могли б звучати тихше
І навіть теми бути не такі...

Та в той же час кортить мене додому
З поважних бесід про минулі дні...
...Бути самому
Хочеться мені.

✱

В гімназії, де я кінчав науку,
Один довговолосий гімназист
До віршів так — з нудьги — наважив рук,
(За форму дбаючи та нехтуючи зміст),

Що довго я, за римами у тузі,
На нього заздрим оком поглядав;
Якої муки він мені завдав,
Шанований від ворогів і друзів!

Але ще дужче заздрю я на нього
Тепер, коли довідався від людей,
Що він, змужнівши, віршика й малого
Не написав ніколи і ніде!

*

Мрії від серця відтяв, —
Корінь виснажують віти.
... Мало прожити життя, —
Треба життя зрозуміти.

Може, й поети лиш ті,
Що за юнацтва вже сиві ...
... Мрії ж мої золоті,
Мрії ж мої нещасливі!

✱

Розгорну ввечері атлас Петрі,
Четверту, здається, мапу...
Доле! З буденних нетрів
Не поїдеш нікуди, мабуть...

Подивлюсь стомлено правді в вічі:
Ліжко знайоме, книжки у шафі...
Годі! Не всім же личить
Підручник з географії.

*

Місто мале. На дзвіницю злізти, —
Видко жита й хутори сусідні.
Виконком, аптека й канцеляристи...
Всі знайомі, всі рідні.

Житиму тихо. Як осінь гарна, —
Біля воріт надвечір сидіти...
Просто — площа базарна,
А на ній — собаки та діти...

Знаю, як мало людині треба.
Спогадів трохи, тютюн, кімната...
Інколи краєчок неба.
... Симфонія дев'ята...

*

Мале хлоп'я, доки старенькій няні
У холодку дрімалось над шитвом,
Жило в лісах, було на океані
І вже землі нові значило грані
На стежці, де... не розминутись двом.

Стара ж, на час забувши про дитину,
Що серед скверу снила наяву,
Теж мандрувала в чарівну країну
І бачила ві сні м'яку перину,
Тепленький чай, цитринку і халву.

Воістину життя не знає спину!

На руках, що держать кухлі з пивом,
Кров чиясь парує і кипить!

І все ширше шириться пивниця...
І пливуть в кривавім тумані
Посинілі передсмертні лиця,
Плач і зойки дикі і п'яні!

І в гурті, між вбивників і трупів,
Я, скрипаль з пивниці «Моп амі»,
Вию так в обличчя ночі глупій,
Як ніхто й ніколи не умів.

*

Дикий сон мені щоночі сниться:
Я — скрипаль в пивниці «Моп аті»,
Награю гостям такого Гриця,
Що ніхто й ніколи не умів...

А вони, вигукуючи хрипко,
П'яно плачуть, всіх і все клянуть...
...Голосніше вий, ледача скрипко,
Розливай гарячу каламуть!...

Але тихші все й журніші звуки...
Все щиріші рухи і слова...
Голови не слухаються руки,
Нижче й нижче никне голова...

І тоді п'яним потворним дивом
Вибухає істина на мить, —

*

Вчора над містом летіли гуси,
Над камінним містом, вночі...
Стиснути серце мусив,
Мовчи, безглузде, мовчи!

Досить усяких і мрій, і болів...
Адже знають про все книжки.
Чуєш, — тополі голі:
— Нишкни...

Дівчинко тиха, на мрії хвора!
Надвечірня мріє моя!
Гуси над містом летіли вчора...
А я?

*

Дівчинку здибав колись маленьку
Там, де землю Дніпром розколото:
Вибирала з води у жменьку
Синє золото...

І таке тоді небо було безкрає.
Поможи мені, дядю, трошки!...
... А в самої очей немає —
Волошки.

Гей, дівчатко! Найкраща з моїх химер!
Чи далось ж тобі те золото!
... Вже мені не сміятись тепер
По-старому, безглуздо-молодо...

*

Річний пісок слідок ноги твоєї
І досі ще — для мене! — не заніс...
Тремтить ріка, і хилиться до неї
На тому березі ріденький ліс...

Не заблукають з хуторів лелеки, —
Хіба що вітер хмари нажене...
О друже мій єдиний, а далекий,
Який тут спокій стереже мене!

Немов поклала ти мені на груди
Долоні теплі, і спинилось все:
І почуття, і спогади, і люди,
І мертвий лист, що хвилями несе...

Немов ласкаві вересневі феї
Спинили час — і всесвіт не тече...
І навіть цей слідок ноги твоєї
Вже не хвилює серця і очей...

Бо я дивлюсь і бачу: все навіки
На цій осінній лагідній землі,
І твій слідок малий — такий великий,
Що я тобі й сказати б не зумів!

*

Цілий день якийсь непевний настрій, —
Почуття великої втрати, —
Дві морозом знівечені айстри
Ти з садка принесла до кімнати...

І, коли ці напівмерлі квіти
Ти мені на книжку положила,
Я відчув, як, протікавши звідти,
Смертний холод перебіг по жилах!

І весь день гнітить мене сьогодні
Почуття втрати чи розлуки...
І чогось думки такі холодні...
І чогось такі холодні руки...

*

Це закон: замруть червоножили, —
Розірветься рівна низка днів;
Проведуть до тихої могили
Кілька душ знайомих і рідні.

Хтось покине славу і достатки,
Хтось сухоти дітям і борги...
Як у друзів не заробиш згадки,
Може, не забудуть вороги!...

Але ж ти усіх рівняєш, плито,
Написом різьбарського пера:
Народився був N. N. тоді то,
І тоді то вмер... etc...

*

Є острови, яких нема й на мапі,
Країни є неznані дотепер...
Ще можна дні свої віддати канaпі, —
Жив-проживав такий то і помер...

А є й такі, що до нудного скону
Не розуміють, хто вони такі,
І книг морських перечитавши з тону,
Не знають навіть назв материків.

Та єсть у нас усіх прикмета спільна:
Час промине, поменшає снаги, —
І зможе кожен позіхнути звільна,
Спокійно подивившись навкруги.

*

Над морем високо, на непорушній скелі,
Квіт чарівкий на мертвому стеблі,
Горить вогонь, щоб у морській пустелі
Знаходили дорогу кораблі.

Буває інколи: уже надія зблідла —
Не відшукати напрямку ніяк!
І враз кладе на хвилі смугу світла
Ще неприступний для очей маяк.

І скоро промінь той туман розоре
(Не відірвати погляд від землі!),
І кораблі ідуть в широке море,
Зникаючи в зловісній млі.

*

Ракетою піднісся і упав,
Широким ревом прокотивсь додолу
Гудок останній. Рушив пароплав,
Кормою повертаючись до молу.

П'ять-шість хвилин шамкої метушні,
Гарячий вибух рухів, слів і ліній —
І знову сонце в синій вишині,
І друге сонце у безодні синій...

Юрба на молі рідшає, і ті,
Що залишились, встигли вже забути,
Що в безбережній світлій самоті
Йде корабель, щоб, може, не вернути.

*

Ой гудуть, дзвенять міцні вітрила,
Все буйніший вітер верховий.
... Не одна, мабуть, сьогодні мила
Цілу ніч не склонить голови...

Не одна над море вийде мати,
Материнську долю клянучи,
Молодого сина виглядати
З темної безодні уночі!

А в безодні — тільки піна біла,
Вище й вище кожен вал новий.
... Ой гудуть, дзвенять старі вітрила,
Не вщухає вітер верховий!

*

Синє море обгорнули тумани
В синім морі ані хвилі, ні луни...
Тільки тиша... Мертва тиша і туман,
Повні тіней, небезпеки і оман...

Хто запевнить, що проясниться блакить,
Що Голляндець у тумані не летить, —
Невидимий, невпійманий корабель,
Чорний вісник з невідшуканих пустель,

Де все тиша... Мертва тиша й тумани,
Ані вітру, ані хвилі, ні луни...

*

Косивши дядько на узліссі жито
Об жовтий череп косу зазубив...
Кого й за віщо тут було забито,
Хто і для кого вік свій загубив,
Йому байдуже...

Тут, на місці бою
Таке дорідне жито та густе;
А що на гній хтось жертвував собою, —
Пусте...

Косар схиливсь над річчю дорогою —
Косою срібною, що череп пощербив,
І череп той відкинувши ногою
— Порозкидало вас! — проговорив.

*

Туман стіною. Часом загуде
Лютіше вітер, змие коням гриви, —
Тоді кільце намітиться руде
Там, де пурнуло сонце в морок сивий...

І знову мжичить. Важчає сіряк,
У сон схиляє голову відлога...
Та коні під горбок не йдуть ніяк, —
Така важка, така грузька дорога!

Злізаю з воза і одним плечем
Допомагаю коням з півгодини...
Не розбереш, що по виду тече:
Гарячий піт чи дощові краплини...

Таке безлюддя! Скільки не гукай, —
Лиш під ногами стогне мокра глина...
А що як справді вся вона така —
Закохана в електрику країна?

*

За давнини якийсь дикун незнаний,
Жрець і мисливець, воїн і поет,
Колись зробив собі з копитця лані
Від мар нічних надійний амулет.

Коли різьбив невправною рукою
Уламок рогу, чи гадав про те,
Що на дозвіллі працею такою
Свої часи з прийдешніми сплете?

Що десь, в якимсь нечуванім столітті,
Властитель моря і земель шукач,
Конкістадор блукатиме по світі
Під регіт бур і щогли тихий плач

І приведе уламки бригантини
До островів — могили дикунів,
Де змив нордост з берегової ріні
Навіть сліди давно минулих днів!

І вірний звичці золота шукати,
З землі підніме кілька камінців,
І заблещить той амулет строкатий
В його вітрами пещеній руці!

А цей еспанець, взявши до кишені
Нужденний спадок віри дикуна,
Чи покладав, що в нім первісний геній
На всі віки прийдешні залуна?

Що вже онук його в Кастільї рідній,
Забувши славу славлених подій,
Не раз забуде і державні злидні,
В той амулет втопивши погляд свій...

А далі пройде той дикунський витвір
Десятки рук, кілька країн і міст, —
Такий змістовний у різьбі нехитрій,
Такий безсмертний, як і творчий хист!

Альхемік темний, бакалавр учений,
Пустун маркіз і мудрий антиквар,
Столиця світу, Темзи, Шпре і Сени —
Всім амулет надхне глибоких чар!

А потім десь засне на оксамиті
В музеї тихім, затхлім і нуднім,
Аж доки час докотиться до миті,
Коли поет нахилиться над ним.

І весь в думках, коли вже й слів немає,
Мов попливе якимсь блакитним сном
Кудись туди, де щось його єднає
З тим невідомим темним дикуном!

*

Від берегів дзвінкої Брамапутри
До Інда тихого й на північ, де Пенджаб,
Ніхто не скаже просто Зороаб,
Але побожно — Зороаб Премудрий.

Він був мудрець всім мудрецам на диво, —
Навчав бо щастя, і навчати вмів, —
Хто в ту науку вдатися насмів,
Тому жилось довільно та щасливо.

Та раз колись, стомившись над міру,
Він спочивав десь з учнями в гурті,
Крізь сон почув, як, не поснувши, ті
Провадили собі розмову щиру

Про те, який то, мабуть, він щасливий,
Коли навчає щастя, — не дарма
Від слів його щасливіє юрма,
Мов води Гангові повнішають від зливи!

Тоді, зідхнувши, він сказав: — Дурні ви!
Де ж бачили ви вчителів таких,
Які б того навчали, що для них
Відоме добре? ...

*

Хай чужина комусь вбирає очі,
Нехай про неї навіть мріє хтось
(До переміни місць такі охочі
Всі ті, кому в житті не повелось).

Для мене ж досить — певне, до загину —
Кількох губернь чи округ тепер,
Що на землі становлять Україну —
УСРР.

Бо що мені та слава галаслива
Про всі дива за тридев'ять морів,
Коли я досі і малого дива —
Землі своєї ще не зрозумів.

*

Тепер мене хвилює мало
Все те, що замкнено в слова;
Не зап'яніє, як бувало,
З дзвінкої фрази голова.

Ні, все частіш кортить мовчати
Під шелест чуваних розмов,
І вірш, нудьгуючи, початий
Забути й не кінчати знов...

Бо що тоді слова готові,
Коли сприймаєш без кінця
Все те, що не дається мові
Й не потребує олівця?

*

Де ви тепер, давно змужнілі,
Товариші юнацьких літ?
Хто з вас почує цей привіт,
Хто спить, забутий, у могилі?

Як перші павутинки білі
У чуб почне вплітати час,
Так хочеться зібрати вас
До серця ближче...

Друзі милі!
Так хочеться почути знов,
Коли зневіра серце ранить,
Юнацьких запальних розмов
Про те, що мужність не обманить...

*

Нехай комусь судився довший
Шлях до останньої межі,
Свій коротенький перейшовши,
Не нарікатиму — я жив!

Я стільки бачив! Стільки й нині
Думок в собі не погасив!
Жив інший хто в такій країні,
Такі переживав часи?

Щоб міг сказати так свідомо,
З таким спокоєм на виду, —
Гряди, сподівана утомо,
Вгамовуй пристрасть молоду!

*

Цвітуть думки, а на слова скупіше...
Я знаю сам — расту. Міняю лист.
...Нехай, кому не ліньки, пише,
Що от, мовляв, запеклий песиміст...

Я ж почуваю так: скажу — бо мушу! —
Хоч щось своє, неказане ніким;
Коли рядкам якимсь звірати душу, —
Тільки таким!

А там нехай, кому не ліньки, пише,
В словах нудьгу розводячи густу...
Цвітуть думки і на слова скупіше...
Росту.

*

Ніч... а човен — як срібний птах!...
(Що слова, коли серце повне!)
... Не спіши, не лети по сяйних світах,
Мій малий ненадійний човне!

І над нами, й під нами горять світи...
І внизу, і вгорі глибини...
О, який же прекрасний ти,
Світе єдиний!

*

Як все живе, течуть піски пустелі,
Їх тихий шелест, як і плеск води,
Чарує душу... Мрійнику, гляди! —
Найкраще чути їх з-під стелі.

Тож не пакуй валізок! Мап не руш!
Умій закрити очі і чекати, —
Може й твоя з тих багатючих душ,
Що вміють всесвіт слухати з кімнати.

✱

Блакитний безум! Море піді мною
І небеса — куди не подивись!
І вже душа не хоче бугь земною,
Закохана у несказанну вись!

Злітай, душе! І, мов нове світило,
Осяй глибини і простори ці!
І серед них... своє ж маленьке тіло
З Бедекером в руці!

*

Прекрасен світ вночі.
Безформний. Безвиразний. Смерті ложе.
... Мовчи й мовчи!
Хто й що сказати може?

Всю порожнечу потойбічних сфер,
Ввесь безмір світотвору невеличкий,
Хіба не вичерпано їх тепер
Підручником для семирічки!

Воїстину, прекрасен світ вночі!

*

В. Підмогильному

Стала ніч над горами. Затока
В безгомінні сірім пригаса...
Лиш одна зоря, бліда й висока,
Маревні вказує небеса...

Час спокою... а душа в тривозі...
О, дитя налякане й слабе!
В тиші цій, що стала на порозі,
Страшно їй підслухати себе!

✱

Перегорни дві-три сторінки в гіді —
Зникає море, і думкам устрить,
Немов огнем розтопленої міді,
На заході пустеля майорить...

Там царство Сетове. Не важся далі
Ти, велелюдства городського син!
А то натрусить золотий хамсин
Тобі піску за ремінці сандалій.

*

Вирує море. Кожен дальший вал
Усе страшніша підіймає прірва...
Весь хаос вод цей невгавущий шквал
З безодні супокою вирвав!

І дивно знать, що десь, на глибині,
Усе незмінне, непорушне навіть,
І лиш дельфін в принишклім табуні
Своє маля напучує і бавить!

О, хаосе, я пізнаю тебе!

*

Морський орел, шугаючи все вище,
З очей зникає. Море й самота
Ідуть на нас. Усе лютіше свище
Холодна бора. Пінява й крута

Вирує хвиля. Падаючи скісно,
Вона кренить розхитаний баркас, —
Тоді глибінь підводиться на нас,
І серцю в грудях холодно і тісно!

І очі прагнуть знову, хоч на мить,
Того орла узріти тінь знайому...
О, мудрокрилий! Він летить
Додому!

*

У кипінь хвиль занурюючи носа,
Фелюка рветься з якоря. Пора! —
І раптом спів похмільного матроса
На сірій шкуні поруч; дітвора,

Що, попускавши з молу ноження,
Бичків пантрує; місто і над ним
Зелені гори — все даліє! Свята
Очам якого! Поривом одним

Відкрито вам, розважному й земному,
Усю блакить, всю безвість, всі вітри!
... І коштує це вам від сили три
Карбованці — рибалці мовчазному...

*

Тепер на півночі горять сніги...
Струнки на півночі біжать олені...
І знак північної снаги,
Високі заграви студені
Сліпучо міняться...

Повій

В остиле серце, Аквілоне! —
Я зрозумію голос твій,
Бо кров, млявіючи, холодне;

Бо нижче й нижче никне голова,
Як буйність барв байдужий зір зустріне;
І все частіш пустиня снігова
Мені ввижається...

Вітай, пустине!

*

Під вітром вгинаючи лінії прості,
Повис нерухомий за вікнами дощ...
Кімната... який необмежений простір!
Квадрати паркету — яких іще площ?...

Вдивися в цю сутінь, навколо розлилу;
Уяву, як брови, до купи стягни, —
Чотири краї невідомого світу
Це тільки кімнати чотири стіни!

Тож мандрям душі не давайсь на поталу, ---
І час заощаджуй, і рух економ!
... Помалу
Сотається дощ за вікном...

*

Дві паралелі, два меридіани —
І от квадрат. Живи! Твори! Вмирай!
Тут тверді тінь. Тут, трепетний і тъмний,
Замкнувся світ. Тут — Тигр, Єфрат і Раі

Настане час, — і ти обрящеш Єву...
Час промине, — і мир утратиш ти...
І переступиш грань (уявну чи чуттеву)
Якоїсь довготи чи широти.

І буде знову: два меридіани,
Дві паралелі — квадративий рай.
І тверді тінь... І трепетний та тъмний
Безсмертний світ... Живи! Твори! Вмираі

*

Там, унизу, і море, і сади,
А тут, на скелі, тільки камінь голий...
Кора землі затверднула відколи,
Може, ніхто не заблукав сюди!

Благоговій! Сядь нишком — і сиди!
Бо зайвий звук, найменший кожен порух —
І замете усі твої сліди
Легкий, як час, тисячолітній порох!

І буде знову так, мов ти й не був, —
Тільки граніт гарячий та строкатий...
Навіть недокурка того не відшукати
Що ти — у захваті — на прискалку забув!

*

Линяють фарби... Нишкнуть голоси...
І душі тихнуть... Зрозумій. Не ремствуй.
І тишу цю в собі носи
Як дар і величі й нікчемству.

Живи і далі лежнем чи в труді,
Ніяк не йди, чи в ногу йди з добою, —
Лиш уникай лишатися тоді
На самоті з собою!

*

Стережися неба нічного!
Порожнечі його німій
Мало зору твого, і много —
Якщо душу відкриєш їй!

Зачарує. Приспить. Зруйнує.
Звідки? ... Нащо? ... Навік ... Кудись ...
... І м'ятеться, м'ятеться все
Твій бентежний дух ...
Стережись!

*

Вікно в садок, тож пахощі зела
Присмачують мені пригірклість ліків...
— Скажи, недуго, де ти сил взяла
Маленькі радості роздмухати в великі?

Чи викриває твій упертий жар
Одну з химер прехитрої натури, —
І повнота життя лиш спільний дар
Фармакопеї і температури?

*

Каменя один приділ — лежати.
Вітрові один закон — лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети...

Та хоч як — в лица свого поті —
Зважу міру явищ і подій, —
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

*

Що серця рано дізнані утіхи!
Що думки пізно зважений тягар!
Минулося! Живи німий і тихий...
Пригадуючи, мар...

Оце й усе, що дні тобі лишили:
Утома, зморшки та старі листи.
... Ах, досвіде, розраднику немилий,
Навіть запізнений — завжди дочасний ти!

*

Що не збулось? І от пливуть літа...
І тихне сум... і серце холодіє...
Вітай, вітай,
Остання безнадіє!

Я ждав, я знав, що прийдеш ти! — і ось:
Все, як було; сивіє лиш волосся...
Що ж не збулось?
— Усе давно збулося!

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

* * *

РІВНОВАГА

1948

✱

По той бік пристрасти народжується ніжність.
О, спрага вуст! Гарячий поклик тіл!
Воїстину прекрасен їх приділ —
По той бік пристрасти навіювати ніжність.

Чого ж ти ждеш? Лишилося так мало!
Розкрий обійми, наче помах крил —
Лети й лети! Це ж те, що статись мало...
По той бік пристрасти байдужости приділ.

*

Що менше слів, то висловитись легше.
Горни, поете, їх замети цілі!
Гасай у колесі своєму, векше...
Ах, марний біг! Ах, марний труд без цілі!

Що висловиш? Чужої голови
Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім?

Твори!

Твори!

*

Вечоріє. Мла стає на морі...
Тихше б'ється хвиля в береги...
Гаснуть звуки. В їх безладнім хорі,
Ще чутніша тиша навкруги.

О, провіснице німої ночі,
В присмерковій явлена добі!
Хто з живих до тебе не охочий,
Подих вічний чуючи в тобі?

Ринь же, звуки гасячи вечірні,
На принишклу землю звідтіля,
Де в безодні вічності безмірній
Світотвору тиша вигрімля!

*

День відшумів. Померкли в далині
Гір снігових блідо-рожеві перса...
Базар безлюдіє. Давно пора й мені
З крамнички затхлої цього старого перса,
Від чару цих побляклих килимів...

Що коли б я, чи інший хто, зумів
Такої простоти і пишності такої
В рядках своїх віршових досягти?
...багато б ти
Чудес тоді... накоїв!

*

Тут пишний храм стояв колись, а нині
Серед піском занесених руїн,
Старе шатро нап'явши, бедуїн
Куняє в спеку... Хмар високих тіні
Пісок мережать...

Ні дерев, ні гір.
Пантрують тиші два старі верблюди...
Та, даючи дитині висхлі груди,
Співає бедуїнка, тоскний зір
Втопивши в даль німого краєвиду,
Під небо те, що їй лишив гявур,
Понад піски, де не лишили й сліду
Кілька держав, народів і культур.

*

Мишвою, тліном і сновійним чимось
Тхне в цих обдертих стінах... Час настав —
І от палац зруйновано. Учімось,
Як будувати!

Із вікна на став
Преписний вигляд... Сядь на підвіконні,
І уяви, — тут виведуть нові,
Міцніші стіни, мабуть що бетонні,
І доведеться кинути сові
Своє горище...

Буде чисто, світло...
На стінах спектри дорогих картин...
Важкі драпрі... І все, що вже набридло.
... Мишва і тлін...

*

Сірі вулиці... Тихі кури...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)
Візник, бородань похмурий,
Куняє на передку...

Ось і він (як з повісти взятий!)
З мезоніном домок в садку...
Любистку пахощі й м'яти...
(Впорядкуй згадки, впорядкуй!)

Ми приїхали... Ах, ми — вдома!
Пес Трезор нам руки лизне...
... Яка тишина знайома!
Мовчання яке грізне!

Ах, ці вулиці! Ах, ці кури!...
(Впорядкуй думки, впорядкуй!)
Може краще: візник похмурий
Хай куняє на передку?...

Хай плуганяться коненята...
Хай зникає домок в садку...
Любисток і рута-м'ята...
(Впорядкуй чуття, впорядкуй!)

*

Минають дні... Минають літа...
Серце змінам відкрите...
І сум не такий, і радість не та...
... Гай-гай, Геракліте!

Ах, мудрість цитатна — мудрість гірка!
Вона не горами двига!
... Чого ж ти ждеш? — Мерщій до бюро:
Там — книга.

Гортай, гортай, гортай сторінки
Давним-давно пожовтілі!
... Ти ж був молодий... Ти був стрункий...
Сила буяла в тілі...

Алеж пливуть, минають літа...
Час і горами двига.
... І сум не такий, і радість не та...
І тільки незмінна книга!

*

Я натомився вічно знати
В собі самому — двійника...
Душе! обридлива яка ти!
І непримирлива яка!

Я марно злагоди чи згоди
З тобою сподівався дійти, —
Як тінь, недомисел природи,
Мене перекривляєш ти!

І що ясніший я, то мушу
Усе темнішу тінь тягти...
Душе! (якщо я маю душу)
Яка непереможна ти!

*

Душе моя! Ти знов стоїш на грані...
А далі — мандрів мариво бліде...
... А де ж твій затишок? Віконні де герані?
Сон пообідній де?

Зваж! Не хапайсь! Збагни найбільшу міру
Утоми й виснаги в дорозі... Самоту...
І куряву суху і сіру —
Мандрівницьку супутницю оту!

А тут дивися: затишок... герані...
Енциклопедія напохваті, — мандруй!
(Щоб знов не стала ти, бува, на грані,
Що починає мандри і... хандру...)

Душе моя! Ти знов стоїш на грані!

*

Знесилений, німий, бездушний майже
Я впав тобі до ніг... Збagni — і тям.
Ти переміг. Ти подолав. Так дай же
Уславити поразку небуттям!

Рази мене, одчаю мій! — Будь чесний!
Ти ж не минешся, хоч і час мине...
Ти переміг! Усі майбутні весни
Не оживлять мене!

Гряди ж! Рази! Я ниць тебе стрічаю.
Ти переміг! Ти переміг, одчаю!

*

Даремно шукаю розради
Під сінню твоєю, природо!
Твої голоси невмирущі —
І шум молодії діброви,
І степу ранкового шепіт,
І гуркіт правічного моря —
Уже не здолають, як перше,
Той голос на мить заглушити,
Що в серці своєму вчуваю!

Як свідок уже неуважний,
Як гість, що давно загостився,
Не раз уже чуване чую...
І тільки той голос суворий,
Що в серці своїм наслухаю,
Що й чути його не хотів би,
Мені одинока розрада!

*

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику! — Нащадки безсторонні
Простять мені і помилки й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну, —
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.

*

В листопаді, місяці тихім,
Елоїза прияла мир, —
Абелярове мертве тіло
Наближалось під Параклет.

Довершився подвиг любови,
Що кохання перебула...
— О, возлюблений! Серцем чистим
Зустрічаю тебе!

І, як повну по вінця чашу,
Я підношу д'горі його —
Видить небо і бачать люди
Невгасиму рану мою!

Бо — возлюбений! — легко в душах
Нести муку любови нам,
Але з тіла, що догорає,
Хто кохання зніме тягар!

... І тремтіла жовтава свічка
У блідій восковій руці,
Як востанне стрівувши мужа,
Елоїза втратила мир...

*

Фрідріху, чим не Орфей ти?
Клякнуть навколо ж усі,
Скоро візьмешся до флейти
Смерком у Сан-Сусі...

Ніжне яке піяно!
Рáз-два-три... рáз-два-рáз...
Вищим натурам лиш дано
Творчий пізнати екстаз!

Слухай, Вольтере! Слухай!
Друг бо твій з тих музик,
Хто неслухняним вуха
Боляче скубти звук!

Чуєш, яке взяв forte?
Люди! Людці... Людва...
... К чорту, Вольтере — чорте!
... Ать! Два!

*

Ходить... все ходить... Забувшись. Забутий.
Рипить під ногами настіл жорстви...
Принце, вам нудно! Вагаєтесь ви, —
Буть чи не бути?

Господи-Боже! Которий вік!?
Принце, повірте мені, — забагато!
... Кажуть, ви стали фашистом... (sic!)
(Бажан, сторінка така то).

Принце, візьміть себе в руки! Ну!
Швидше продовжте монолог забутий!
... Господи-Боже! Ніяк не збагну, —
Буть чи не бути?

*

Подолано упертість Ізабелли,
Довершено змагання многих літ, —
І от Колюмб виводить каравели
Здійснити мрію і створити міт.

Діб сімдесят пливуть вони. Пустелі
Незнаних вод то ясні, то мрякі...
Невже ж брехня і мапа Тосканеллі,
І здогади бувалих моряків?

Невже шляхів до Індії немає?
Невже ганьба їх подвигу й труду?
І море це ніде не підіймає
З безодень темних землю молоду?

Та проліта в смерковому міражі
Землі близької вісник, голуб сиз! —

І вже дзвенить в подертім такеляжі
Легенький, пряний, відбережний бриз.

Земля, Земля! Прочувані країни!
Вони знайшлись! По слову! Румб у румб!
Що то вагання, голод, глум і кпини, —
Довершено! Колюмб!

Колюмб!

Колюмб!

І він виходить і салют приймає
На честь відваги, мудрости й снаги...
... І Індію відкривши, обіймає
Америку якоїсь береги...

Світе тихий! Світе широкий!
Ложе людей!

Прозрівай! Прозирай, Гогене!
Ти — на грані. Ти — сам. Твори!
О, прозріння благословенне,
На межі нової пори!

Присявай же обрії дальні!
... а коли догориш —
Він повісить тебе в їдальні,
Неминучий Париж...

І очиці мружачи ситі,
Позіхатиме, — *voila!*
... Золоті, далекі Таїті...
Заповітна земля!...

*

На широкім ведеться світі:
Пожадане щастя — ген-ген!
... Так прийшов на щасливі Таїті
Нещасливий Гоґен.

Ось він світ, що душа жадала —
Споконвічний простоти край!
... Вістрям пензля, мов лезом кинджала,
Серце власне тамуй і край!

Ось вона, глибина остання,
Всіх чуттів первина!
... Повертає він з полювання...
Зустрічає його вона...

Достигають плоди і строки...
Невблаганна старість іде...

І тихі на берег виносили хвилі
Барвистих, мов квіти, небачених риб;

Хилились під ноги нетоптані трави...
І тут пам'ятаю... так, наче крізь сон:
На дереві пізнання трикутник яскравий —
Плякат «Не топтати газон!»

І згодом, вже стоячи знову на бригу,
Що навіть для віршів давно застарів,
Я сумно дивився в ту згорнуту книгу,
Де зник цей найкращий з усіх островів!

*

Щасливого дня, проминувши атоли,
Я став на найдальшій з усіх островів,
І древній дикун, шоколадний і голий,
Мене на узліссі священнім зустрів...

І довго ми йшли з ним, все вище, все вгору;
Аж доки той острів під ноги нам ліг —
Прекрасний уламок того світотвору,
Що знаний з казок і незнаних ще книг.

На вітах веселі гойдалися мавпи,
Чіпкими хвостами керуючи літ
(Я хисту такого ніколи не мав би,
Хоч би й народивсь перед безліччю літ!).

Приходили звірі, ласкаві і милі
(Які? — всі учені сказать не змогли б!),

*

Гладкого Санчо (прошу вас, не Панча)
Коцава тінь, видима і вночі,
Він помилявся тяжко, дон з Ламанча
Уявне за реальність беручи;

Алеж довів, на жаль, на власній шкурі,
Із безлічі можливих істин ту,
Що помилки — бодай в літературі —
Прекрасніші за всяку правоту!

*

Ах, флейти голос над рікою —
Цей синій день і даль, і ти!
З тобою, світлою такою,
Як голос флейти над рікою,
Так легко навмання пливти.

Пускай же човна за водою
В роздолля синявого дня!
Це ж захват — бути молодю;
Це ж спокій — плисти за водою;
Це ж безум — жити навмання!

*

Суха й тендітна лінія плеча,
І ліктів — по-дитячи гостра;
А вже не раз я нишком помічав, —
Очей цікавість і непевний острах
Враз вибухають викликом, і сміх
Вуста торкає...

— Дівчино, ти — жінка!

*

Не чуючи перебирала ти
Пожовклі клявіші, задумана й тривожна;
Здавалося, гукни тобі: — Лети! —
І повернути вже не можна!

Та з того, як здригалася рука,
Як інколи стеналась вся ти,
Я зрозумів, що скільки не гукай —
Ти розучилася літати!

*

Як він спустів, садок, де я колись
Наваживсь вперше вимовити — люба!
Альтанка зникла. Дерном узялись
Стежки колишні. Пень старого дуба
Стирчить самотньо...

Ні, не пізнаю
Картин знайомих, — це буття зелене!
...Немов хтось інший молодість мою
Переживав за мене...

*

Обутріло. В неяснім сірім світлі
Твое обличчя дивне і чуже...
Цей профіль ніжний, щоки ці поблідлі —
Твої невже?

Гаряча пристрасть, втома й сон глибокий,
Вони мов стерли з рис твоїх всі ті,
Що я пізнав крізь зустрічі і роки
У повсякденній суєті!

І ось тепер я наче вперше бачу
Усю тебе, незнану і чужу...
...Так чий же сон і усмішку дитячу
Я біля ліжка цього стережу?

*

Місток замшілий і хисткий,
І верби в березі, і мальви,
Яку мені відкрили даль ви
Давно забуту, — пелюстки
Вуст ще дитячих, душу чисту,
І першу зустріч, і любов —
Усе, що пережити знов
Нам не до хисту!

*

Порожній берег моря... Вал шумкий,
Спадаючи, гуркоче рінню стиха...
Слідом за ним спадають і думки...
Це — втіха.

... Ой, море, море! Шуме голубий!
Як мало треба, як багато можна...
Мов океан шумить хвилина кожна;
Усе життя, мов бризку, загуби!

Дивись, у нім уся веселка грала, —
А де воно, піщинка золота,
Блискуча дрібка мертвого корала?
... Пустинний берег моря... Самота.

*

Мовчи! Я знаю. За всіма словами —
Холодний смерк, спустошені сади...
Це наша пристрасть стала поміж нами,
Нас розлучаючи назавсігди!

Шалій, шалій від розпачу сп'янілий!
Що розпач той?! Річ марна і пуста!
... Як пізно ми серця свої спинили!
... Як роз'єднали рано ми вуста!

О, друже мій! Останні трачу сили,
В країні тій уявній живучи,
Де образ твій, утрачений і милий,
Де голос твій... Мовчи!

Мовчи!

Мовчи!

*

Знов за вікном осіння тиха мжичка...
Знов у палаті сірий смерк розквіт...
Нудьгуй, нудьгуй... Розвага невеличка —
Задавнений плеврит!

Замкнувся світ в малім і тіснім колі, —
Хоч як дивись, лишилося нас три:
Я сам та біль (над всі духові болі!),
Та заспокійливий халат сестри...

Ну, що ж! Гаразд! Лежи, ковтай мікстуру
Та грій термометра швидко і бистру ртуть...
Та тіш себе (з нудьги, з жаху чи здуру),
Що все відміниться, хай тільки бік натруть!

*

Ваш такий наївний погляд,
І широкий сукні викот
Так настроїли поета
На високий лад ліричний,

Що я міг би дуже довго
(І півголосом, звичайно)
Говорити про велику
Душ спорідненість прекрасну.

Про Любов і про Страждання
(Все з великих літер, прошу)
Тут, до речі, натякнувши
На цинізм часів останніх!

Ах, я міг би дуже щиро
Говорити про ці речі,
Коли б нудно не було нам
Вже затведжене твердити!

Тим то, з виглядом чекання,
Тільки мовчки я дивився
У наївні Ваші очі,
На широкий сукні викот...

*

Одноманітно і звичайно
Кінчалось літо. Рад, не рад —
Що це міняє? Зустрічай но
Переходовий листопад!

І горблячи відвиклу спину
В обіймах теплого пальта,
Нудливий запах нафталіну
Як матіоли дух ковтай;

І нишком починай про весну
Якусь віршову канітіль,
Може, таку ж неінтересну,
Неварту часу і зусиль,

Як і закінчене допіру
Порожнє літо... Рад, не рад —
На лад весінній стройть ліру,
Передзимовий листопад...

*

Вона зійшла до моря. Хто вона —
Навіть самій їй байдуже віднині...
...Хіба ж не всі ми — єдності луна
В скороминущій і пустій відміні?

Лінивий рух, — і ось під ноги ліг
Прозорий вінчик — кинута намітка,
І на стрункім стеблі високих ніг
Цвіте жарка, важка і повна квітка —
Спокійний торс, незаймано-нагий!

Спадає вал... Німують береги...
І знову плеск... І затихає знову...
То пальцями рожевої ноги
Вона вгамовує безодню бірюзову.

І відкрива обійми їй свої
Ця велич вод, усім вітрам відкрита, —
Здається, повертає Афродіта
У білий шум, що породив її!

*

— Вашу карту бито! — Звичним рухом
Банкомет згрібає папірці...
Вам — кінець. Та хай не ріже вухо
Голос цей, і живчик на руці
Не тремтить помітніше від того!
Це ж — ігра! І не болить нікого,
Що один хтось виграв чи програв;
Важно, щоб, кінчаючи, звільняв
Місце для наступника свого!

*

Хмари ці, такі безформні,
Вечір цей, безбарвно світлий —
Все неначе мляві тіні
В безгомінній порожнечі...

Тихне голос... В'януть рухи...
Сядь і сни, згорнувши руки...
Ах, які безформні хмари!
Ах, який безбарвний вечір!

УЧИМА ІНШИХ

ВОЛОДИМИР ДЕРЖАВИН

ЛІРИКА ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА

Що менше слів, то висловитись легше.

(Рівновага)

Якби поетичний геній визначався (як це багато хто думає) індивідуальною неповторністю стилю, відсутністю наслідуваних літературних або й пісенних зразків та попередників — лірика Є. Плужника, безперечно, становила б найвище мистецьке досягнення в цілому українському письменстві. Бо не в самій лише українській, а й у світовій літературі навряд чи знайдеться безпосередніше, вільніше від усіх видів реторики та «літературщини», висловлення найбезпосередніших і найуніверсальніших почуттів — зневіри, втоми, нудьги:

Четвертий день гарячий суховій
Дзвенить піском у помутнілі шиби.
Нудьгуй! Нудьгуй... І вже руці моїй
Перегорнуть сторінку праця ніби...

З кутка в куток тиняюся всі дні
І весь розгублений такий і чулий...

(Рання осінь)

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ

ПОЕТ НА СОЛОВКАХ

... пригадаю Дніпро і вмру.

Є. Плужник

Ще день-два, може три — і ось тут закопають мене,
У одвічнім снігу, в цій холодній північній пустелі.
Рідний край, дальній спомин, востаннє в очах спалахне
І розіб'ється вщент, як літак, налетівши на скелі.

Знаю: смерти проваль неспромога ніде обійти —
Темні ями очиць від колиски чатують і стежать.
Та по волі чийй крізь хуртечі я мусів пройти,
Щоб померти отут? Мої кості сюди не належать!

Білі ночі пливуть, як привиддя з полярної тьми,
І північна зоря холодіє на вістрях багнетів.
Дніпре, батьку наш Дніпре, до вічного неба грими,
Чорне море збуди — Біле море ховає поетів!

Замерзають слова, відпадають крижано в сніги,
Замерзає душа — в цій пустелі нема порятунку.
І прощально горять крізь туман золоті береги,
Сині хвилі Дніпра, що у серці видзвонюють лунко...

(«Колокруг», поезії, стор. 27)

ну якусь «дійову особу», а себе самого. Це поза, такою мірою натуральна, що вона вже майже не поза: проте цілий шарм інтимної поезії зосереджено в тому «майже», в тій невагомій і невловній емоційній інтонації, що вона перетворює абстрактний і цілком раціональний (хай дотепний) афоризм на індивідуальне й справді неповторне переживання:

Чіткіші лінії, і фарби спокійніші, —
Благословляється на осінь, на дощі...
Десь журавлі в похолоділій тиші:
— Мерщій! Мерщій!

Спішать до Індії, озер північних діти,
До кинутих на чужині осад...
Але ж нудьга яка, — вперед летіти,
Щоб повернутися назад!

(Рання осінь)

Оце високе й складне мистецтво артистичного оперування самими лише інтонаціями слів та нюансами образів зветься в літературі — за слушною аналогією до образотворчих мистецтв — імпресіонізмом. В імпресіонізмі поетичний образ не є ні іманентним даному творові, ні трансцендентним йому¹; бо він сам із себе такий сематично субтильний, такою мірою збудований на самих відтінках емоцій і присмаках

¹ Порівн. В. Державин, Проблема класицизму та систематика літературних стилів (збірник МУР, 2, 19 ст.).

сприйнять, що не можна об'єктивно визначити, чи значіння його є іманентно притаманним поетиці твору, а чи потребує, для свого адекватного розкриття, звертання до позаестетичних чинників світогляду авторового?

Мовчи! Я знаю. За всіма словами —
Холодний смерк, спустошені сади...
Це наша пристрасть стала поміж нами,
Нас розлучаючи назавсім.

Шалій, шалій, від розпачу сп'янілий...
Що розпач той?! Річ марна і пуста!
... Як пізно ми серця свої спинили!
... Як роз'єднали рано ми вуста!

О, друже мій! Останні трачу сили,
В країні тій уявній живучи,
Де образ твій, утрачений і милий,
Де голос твій... Мовчи! Мовчи! Мовчи!

(Рівновага)

Чи повністю розкривається з контексту цього віршу значіннєва сторона антитези:

...Як пізно ми серця свої спинили!
...Як роз'єднали рано ми вуста!

— чи може вона розкривається з образного контексту цілої збірки «Рівновага»? Зокрема, чи пов'язана вона семантично з зовнішньо ніби подібною антитезою в «присвяті» авторовій:

— Нашадки безсторонні
Простять мені і помилки й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну...

(Рівновага)

Ці питання не надаються до однозначного розв'язання, бо поетичний образ у першій з наведених двох антитез (а друга з них є позаобразна) збудований саме так, щоб межа його іманентного й трансцендентного значіння лишилась принципово непевною через вкрай витончений, сказати б, інфінітезимальний характер його семантичної специфіки. Про складність і трудність цього заснованого на інфінітезимальному характері естетичної образности стилю свідчить той факт, що й Є. Плужник — далеко найвидатніший майстер імпресіоністичної поезії 20-го сторіччя — не відразу опанував його видиму «природність» та «безпосередність». Перша збірка лірики Плужникової — «Дні» (1926) — перебувала ще значною мірою під владою претенсійної й сантиментальної мелодеклямації, культивованої за тих років Д. Фальківським, а пізніше — О. Влизьком:

Попоїм, посплю... Щасливий ніби.
Роздобув собі штани нові!
Тільки очі так немов у риби,
Та на в'язах мультко голові.

Дотягнусь, пурну, і буде тихо!
Мудреці!

Через віщо серце ніби віхоть
У чужій невимитій руці?

(Дні)

В «Днях» органічне тяжіння поетове до рафіновано-приглушеного імпресіонізму раз-у-раз перехрещується естетично меншевартісними зазіханнями на зовнішню ефективність:

Що я можу про себе сказати ще?
Бути щирим — не всім зуміти! —
Хіба те, що під сірим вечірнім дощем
Десь на розі вити б і вити.

Так, як виє на місяць голодний вовк,
Дужий працур собаки!
Не замовк, не замовк, не замовк
Голос споминів всяких!

(Дні, поема „Галілей“).

Ті квазіекспресіоністичні тенденції заступає в другій збірці поезій — «Рання осінь» (1927) — помітний стилістичний вплив неоклясиків, зокрема Максима Рильського. Це позначається на пластичній будові окремого ізольованого образу, на ритмічно-синтактичній гармонії окремої заокругленої строфи —

Над морем високо, на непорушній скелі,
Квіт чарівкий на мертвому стеблі,
Горить вогонь, щоб у морській пустелі
Знаходили дорогу кораблі.

(Рання осінь)

Оце й усе, що дні тобі лишили:
Утома, зморшки та старі листи.
... Ах, досвіде, розраднику немилий,
Навіть запізнений — завжди дочасний ти!

(Рівновага)

Самотність, меланхолія і резигнація одвіку притаманні мислездатній людині і невіддільні від самосвідомого розуму; а до етичного змісту віршованих медитацій та сентенцій Плужникових можна було б навести необмежену кількість паралель із найвідоміших європейських моралістів і афористів. Проте це річ зайва, бо, поперше, малоправдоподібно, щоб Є. Плужник черпав головні мотиви своєї творчості з будь-яких літературних джерел, а не з повсякденного досвіду власної свідомості, а подруге (і це головне), артистична форма віршованого афоризму, його мистецька вартість, однаково лишається створена самим поетом зовсім безпрецедентно і ні від кого не залежно. Це — небувала ще в нашому письменстві ілюзія абсолютної природности:

І так приємно знову розгорнути,
Пурнувши весь у цигарковий дим,
Якийсь роман, давно напівзабутий,
І не читати, мріяти над ним!

(Рання осінь)

Поетичне мистецтво Є. Плужника — це природність актора, що грає на кону не літератур-

Подеколи й цілий вірш розгортається на основі виразно клясицистичного уосібнення:

Падає з дерев пожовкле листя,
День уже в обіди догорів.
Кажуть, що вночі на передмістя
Осінь приблукала з хуторів.

В центрі вона буде завтра ранком,
Повагом вступаючи туди...
Що ж! Приходь, задумлива селянко,
Я тебе побачити радий.

(Рання осінь)

Але ж це тільки зовнішні аксесуари лірики Плужникової, слабо пов'язані з її мистецькою сутністю; а ця остання полягає в такому крайньому наближенні до розмовної прози, щоб лише вторинна якась, тонка й вишукана риса відділяла поезію від прози, проте відділяла так різьоче й індивідуально, з таким непідробним тоном суто особистої дикції (здебільшого у формі епіграматичного «пуанту» наприкінці), що цілий вірш здається, за законом контрасту, тим поетичнішим, що прозаїчнішою є більша частина викладу, і тим персональнішим, що звичнішим, себто — поставмо крапки над і — що банальнішим є загальне тло думки:

Косивши дядько на узліссі жито
Об жовтий череп косу забубив...
Кого й за віщо тут було забито,

Хто і для кого вік свій загубив,
Йому байдуже...

Тут, на місці бою,
Таке дорідне жито та густе;
А що на гній хтось жертвував собою, —
Пусте...

Косар схиливсь над річчю дорогою —
Косою срібною, що череп пощербив,
І череп той відкинувши ногою
— Порозкидало вас! — проговорив.

(Рання осінь)

За тло думки скрізь править у Є. Плужника песимістично забарвлений скептицизм — нічим іншим не прикметний, крім того рафінованого мистецтва, яке надає йому беззастережно щирої особистої тональності. Хіба є щось утертіше за думку про залежність настрою від стану здоров'я? Але напевне ніхто ще не допровадив того трюїзму до такого граничного індивідуального вислову:

Вікно в садок, тож пахощі зела
Присмачують мені пригріклість ліків...
— Скажи, недуго, де ти сил взяла
Маленькі радості роздмухати в великі?

Чи викриває твій упертий жар
Одну з химер прехитрої натури, —
І повнота життя лиш спільний дар
Фармакопеї і температури?

(Рівновага)

Бо що мені та слава галаслива
Про всі дива за тридев'ять морів,
Коли я досі і малого дива —
Землі своєї ще не зрозумів?

(Рання осінь)

Адже це справді невелика втіха, бо «мале»
диво ніяк не легше зрозуміти, ніж велике, і зов-
сім іще непевна річ — чи надається щось до
справжнього розуміння, а радощів з того розу-
міння й поготів не передбачається:

Мудрість мудрих... За гріх який
Марність всю її мушу знати?
О, проклята звичка руки
Сторінку перегортати!

(Рання осінь)

В чому ж вихід? У спокої резигнації — і де
в чому ще:

Передчуттям спокою і нудьги
Мене хвилює мертве листя долі...
Час увійти в надійні береги
Думкам і мріям...

Як діброви голі
Очам відслонять далечінь німу,
І сонце ллється скупю і нечасто,
Надходить спокій, дано бо йому
У володіння неподільне час той,
Що зветься осінь...

Сни і споживай
Те, що придбало літо. Сни і згадуй...

Російські літературознавці-формалісти (Б. Ейхенбаум, Шкловський, Ю. Тинянов) почасти помилялись, обстоюючи тезу про так званий письменницький світогляд як явище стилю: світогляд письменника далеко частіше й глибше визначається не літературним стилем, а літературним жанром. Так і в Є. Плужника песимістична оцінка тієї вульгарної буденщини, що її чомусь іменують «реальною дійсністю», і, разом з тим, скептичне ставлення до всякої мрії як такої — впливає не стільки з імпресіонізму в цілому, скільки з афористично-сентенційного ліричного жанру, що є принципово несполучним з удаваною або й простодушною наївністю оптимістичних світосприймань. Поезія інтелектуальної гри на відтінках емоцій не терпить простакуватості, не терпить і романтичних та неоромантичних ілюзій; бо й найменша поступка в цьому напрямі позбавила б дикцію Плужникову її абсолютної щирості й цілості. Проте зречення ілюзій не є поворотом до так званої реальності, — хоч воно саме так, через стилізовану стриманість викладу, подеколи й здається:

Хай чужина комусь вбирає очі,
Нехай про неї навіть мріє хтось,
(До переміни місць такі охочі
Всі ті, кому в житті не повелось).

Для мене ж досить — певне, до загину —
Кількох губернь чи округ тепер,
Що на землі становлять Україну —
УСРР.

вати її з невичерпним і неперевершеним сарказмом:

Яка нудьга мережити рядки...
Дарма, що жар думок у них розлитий! ...
Поетів дар (як всі дари, гіркий) —
Всю недоцільність віршів розуміти.

Візьмись вогнем — і раптом прохолонь,
Засхни чорнилом на якомусь вірші...
Чудний вогонь! —
Щоб не сказати гірше...

(Рання осінь)

Прецінь у консеквентному імпресіонізмі
Плужниковому чи не всяка тема перетворюється
на рефлексію авторового ставлення до тієї теми,
себто на тему мистецької творчости:

Гладкого Санчо (прошу вас, не Панча)
Коцава тінь, видима і вночі,
Він помилявся тяжко, дон з Ламанча,
Уявне за реальність беручи;

Алеж довів, на жаль, на власній шкурі,
Із безлічі можливих істин ту,
Що помилки — бодай в літературі —
Прекрасніші за всяку правоту!

(Рівновага)

А сенс мистецької творчости — це й є та
найглибинніша реальність, що підпадає під радикальний скепсис авторів:

Та, як уява в тебе ще жива,
Умій в нудзі знаходити розраду.

(Рання осінь)

Отже — мистецтво як розрада, а зокрема —
як складання віршів на відвічну тему про мар-
ність віршоскладання. Щоправда, ніде ще ця те-
ма не трактувалась так віртуозно:

Дивлюсь на все спокійними очима
(Давно спокійний бути я хотів) —
І вже не тішить вишукана рима,
А біль її шукати — й поготів!

Коли дійшов заранній біль розплати —
Збагнув усю непереможність днів —
Чи потребуєш час твій марнувати
На лад закінчень, суфіксів і пнів?

Ні, на вуста усмішкою гіркою
Ляга мовчання мудрого печать...
Дар нелегкий ваш, досвіде й спокою,
Дар розуміти, знати і мовчать!

(Рання осінь)

Прочитавши це колись — за ранньої моло-
дости моєї — вперше, я трохи злякався: а що як
поет і справді замовкне²? Дещо згодом я зрозу-
мів, що тема про мудре мовчання — прегарна й
шляхетна тема, і що великий поет здатен варію-

² Див. огляд української поезії в тижневику «Література і побут», 1928, ч. 4.

Одноманітно і звичайно
Кінчалось літо. Рад, не рад —
Що це міняє? Зустрічай но
Переходовий листопад!

.

І нишком починай про весну
Якусь віршову канітіль,
Може таку ж неінтересну,
Неварту часу і зусиль,

Як і закінчене допіру
Порожнє літо... Рад, не рад —
На лад весінній стрійть ліру
Передзимовий листопад...

(Рівновага)

Висновок: творчість мистецька може й позбавлена сенсу, та в усякому разі непозбавлена насолоди (бо ж розрада!), і насолода ця є щира й чиста, цілком вільна всіх ілюзій та ідеологій і ні від його не залежна. Так послідовна переоцінка цінностей під кутом зору індивідуальної щирости закономірно призводить до чистого естетизму, до визнання автономної і самовистачальної вартости мистецтва:

Їх меншає, — я знаю тільки двох
Аматорів, кому цікаво й досі,
Чим і коли уславивсь Архілох,
Кого Алкей уславив на Лесбосі...

Такі наївні, втішні диваки,
Арбітри метру й еллінського хисту, —
Для них поезія лиш там, де вже віки
В класичній формі не лишили змісту!

Та сам поет — дарма що молодий ---
Докором злим не зачеплю нікого:
В поезії хіба вряди-годи
Якогось змісту набіжиш малого.

(Рання осінь)

Це дуже скромно й непретенсійно сформульована відміна відомої, проте небагато кому зрозумілої концепції мистецтва для мистецтва — бо ж поет жодною мірою не претендує на те, щоб його читали або почитали:

Критики, навчаючи поета,
Залюбки розводяться про те,
Як писати мусить він, щоб Лета
Років з п'ять проміння золоте
На труні у нього не змивала...

(Рання осінь)

Це його, як артистичну індивідуальність, взагалі не обходить і обходити не повинно; як сказав колись славетний Монтень: «Мені не треба численних читачів; мені досить кількох; мені досить одного; мені навіть досить ні одного». Адже чисте мистецтво — тільки те, що мистець творить для себе, ніякого читача чи глядача, поза собою самим, не узявляючи. Інакше бо, в чому його щирість?

А втім, сам поет зовсім не уповноважений судити про те, як і ким твір мистецький сприймається. Той твір — не те, що мало постати за його власним задумом:

Напишеш, рвеш... і пишеш знову!
І знов не так... І знов не те...
Аж доки слів цвілу полову
Утома з пам'яті змете!

І затремтять в куточках губи...
А істина така нудна:
Усі слова збери, мій любий, —
Душі не вичерпай до дна!

Хай нерви збуджено, хай скутий
Ти весь надхнення холодком, —
Умій спокійно позіхнути
Над недокінченим рядком.

(Рання осінь)

І це дуже добре, що воно так є — що вислів
не дорівнює задумові авторовому — бо інакше
не варт було б висловлюватись:

Що висловиш? Чужої голови
Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім?

(Рівновага)

Ні, наколи твір дійсно містить оту незбагненну есенцію артизму — він скрізь і за всіх обставин сам гідно промовлятиме до гідної його чар естетичної свідомості — немов той примітивний амулет, у Вест-Індії якимсь конкістадором здобутий:

За давнини якийсь дикун незнаний,
Жрець і мисливець, воїн і поет,
Колись зробив собі з копитця лані
Від мар нічних надійний амулет.

.

А цей еспанець, взявши до кишені
Нужденний спадок віри дикуна,
Чи покладав, що в нім первісний геній
На всі віки прийдешні залуна?

Що вже онук його в Кастільї рідній,
Забувши славу славлених подій,
Не раз забуде і державні злидні,
В той амулет втопивши погляд свій...

А далі пройде той дикунський витвір
Десятки рук, кілька країн і міст, —
Такий змістовний у різьбі нехитрій,
Такий безсмертний, як і творчий хист!

(Рання осінь)

Отже, за остаточним контом, під поглядом
вічності — важить не творчість, і не творець
поготів, а сам лише твір, як об'єктивна й кон-
кретна, а разом з тим ірраціональна краса, що
поєднує в собі буття ідеальне й реальне:

Алеж пливуть, минають літа...
Час і горами двига.
... І сум не такий, і радість не та...
І тільки незмінна книга.

(Рівновага)

Співвідношення між твором і творцем може
бути тільки співвідношенням трагічної іронії:

День відшумів. Померкли в далині
Гір снігових блідо-рожеві перса...
Базар безлюдіє. Давно пора й мені
З крамнички затхлої цього старого перса,
Від чару цих побляклих килимів...

Що, коли б я, чи інший хто, зумів
Такої простоти і пишности такої
В рядках своїх віршових досягти?
... Багато б ти
Чудес тоді... накоїв!

(Рівновага)

Саме «Рівновага» — третя й остання збірка поезій Є. Плужника (датована 1933-34 роком, проте опублікована лише 1943 р. в 4-му томі «Українського Засіву») найближче підступає до мистецького сприйняття метафізичної рівноваги — себто фундаментальної єдності — просто-ру й свідомости, тіла й душі:

Каменя один приділ — лежати.
Вітрові один закон — лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети...

Та хоч як — в лица свого поті —
Зважу міру явищ і подій, —
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

(Рівновага)

Принципову незалежність мистецтва — на найвищих його висотах — від життя й соціального оточення Є. Плужник немов навмисне

ствердив особисто й літературною біографією своєю, що з поетичною його творчістю пов'язана хіба що негативно, себто в пляні життєвої іронії. Жодного стосунку до геніяльної лірики не має ні селянське походження з Богучарського повіту на Вороніжчині (рік народження — 1898), ні закінчена гімназія в Боброві, ні незакінчений Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут, ні вчителювання на Полтавщині. Не надто більше важить і приналежність до літературних організацій — до «Ланки» 1924-26 рр. і до посталої з неї «Марсу» («Майстерня революційного слова», 1926-1928) — що їх поет тримався переважно, мабуть, тому, що там йому менше заважали творити, ніж це було б деінде. Адже ніколи Є. Плужник не відчував себе — протилежно до інших членів «Ланки» та «Марсу» — висуванцем так званої соціальної революції, і не знати, чому б він тій революції симпатизував. Щоправда, неважко пов'язати з літературною діяльністю Б. Антоненка-Давидовича, В. Підмогильного, Г. Косинки та інших белетристичну прозу Плужникову — повість «Недуга», кілька прозових драм і навіть іще ненадруковану віршовану драму початку 30-тих років (умовний заголовок — «Шкідники»); проте пов'язати оці белетристичні й напівагітаційні твори Є. Плужника з його ж таки лірикою — надалося б хіба що суто механічно, в порядку зовнішньої біографії письменникової; мистецького зв'язку між ними немає, як немає й самого ми-

Їх дотепи могли б звучати тихше,
І навіть теми бути не такі...

(Рання осінь)

Читаю Сінклера й ходжу на біржу праці.
А виріс мрійником серед гаїв на Пслі...
Та від минулого тільки шкільний Горацій,
А про майбутнє — кілька тисяч слів.

Колись наважуся — заплющу серце й вуха!
Мета однакова — чи ця, чи та...

(Дні)

Звичайно ж, радикальний скепсис Є. Плужника надавав йому цілковитого імунітету супроти якої завгодно демагогії та пропаганди — в тому числі й «соціалістичної»:

Туман стіною. Часом загуде
Лютіше вітер, змиє коням гриви, —
Тоді кільце намітиться руде
Там, де пурнуло сонце в морок сивий...

І знову мжичить. Важчає сіряк,
У сон схиляє голову відлога...
Та коні під горбок не йдуть ніяк, —
Така важка, така грузька дорога!

.

Таке безлюддя! Скільки не гукай, —
Лиш під ногами стогне мокра глина...
А що як справді вся вона така —
Закохана в електрику країна?

(Рання осінь)

стецтва в Плужниковій белетристиці, а є лише помірно вміле й культурне виконання славнозвісного «соціального замовлення» (щоправда, з дискретними застереженнями в площині національного питання). Це — кваліфікована белетристична продукція другого сорту, зумовлена, власне кажучи, важким матеріальним становищем письменниковим (Є. Плужник, поза всім іншим, тяжко хворів на сухоти протягом цілої літературної діяльності) і пристойна тією мірою, якою це взагалі можливо для повістяра та драматурга, що конче повинен демонструвати свою належність до «громадської платформи», а проте — безперспективно ремісничача і задумом, і технікою виконання. Насьогодні вона має лише історично-документальний інтерес, та й ніколи, правду кажучи, не могла претендувати на інший якийсь.

Чи було те зовнішнє приймання тамтешньої «громадської платформи» (хоча б у межах НЕП'у) якоюсь мірою щирим? Воно могло так чи так відповідати тимчасовим настроям письменника; але суттю своєю творчість Плужникова найконсеквентніше додержує тієї лінії, що її за 20-тих років зловнависне визначали як «внутрішню еміграцію». Вона не протиставить себе отій «соціалістичній дійсності», бо й не потребує того; вона бо спроможна поспіль ігнорувати її (а це й становить найгіднішу реакцію на неподобства революційної ментальності):

Немає сумніву: мені щораз нудніше
У товаристві друзів-юнаків;

Гостріше реагувати на соціалізовану дійсність було, з цензурних причин, недоцільно, та й навряд чи це поета серйозно цікавило; адже єдина реальна життєва дійсність це — реальне страждання реальної, себто самотньої, свідомості людської, а решта — сама лише «слів цвіла полова», порожні та проблематичні етикетки:

Якийсь дідок нудний напише:
Війна і робітничий рух...
О, тихше!
— Біль не вщух!

(Дні)

Жодна тюрма народів не імponує свідомості, що прозирає ілюзійність руху й простору і самі «сторони» світу сприймає як стінки в'язничної камери:

Під вітром вгинаючи лінії прості,
Повис нерухомий за вікнами дощ...
Кімната... який необмежений простір!
Квадрати паркету — яких іще площ?...

Вдивися в цю сутінь, навколо розлиту;
Уяву, як брови, докупи стягни, —
Чотири краї невідомого світу
Це тільки кімнати чотири стіни.

Тож мандрам душі не давайсь на поталу! —
І час заощаджуй, і рух економ!
...Помалу
Сотається дощ за вікном...

(Рівновага)

Цей не тимчасовою якоюсь кон'юнктурою викликаний, а цілком органічний і, зрештою, природний для великого поета — якому йдеться про найвище — аполітизм у мистецтві не заважав Є. Плужникові особисто відчувати себе й справді бути гідним сином українського народу, вірним його національно-державній ідеї. Партійні та попутницькі літературні сфери скрізь відчували його поезію і саму його постать як наочно чужорідне тіло в «соціалістичному» письменстві; і недивно, що за доби тотального нищення українських культурних сил Є. Плужник не потрапив до листи винятків, яких сподівались невдовзі перетворити загрозами або підкупом на слухняні рупори відповідної агітації, а став жертвою чергової гекатомби: заарештований 1934 р. вкупі з В. Підмогильним, В. Поліщуком і численними іншими українськими письменниками, він зазнав у березні 1935 року смертного вироку, заміненого на десятирічне заслання до каторжної праці і, наслідком тієї милости, помер на Соловках 2-го лютого 1936 р. від сухот. Юридичні підстави вироку були суцільним глумом з усякої правди й правдоподібности, але йшлося суттю не про них, а про справді безперечну несполучність лірики Плужникової з яким завгодно тоталітаризмом.

Немає сумніву, що й серед нашої національної еміграції чимало хто вважає песимізм і і скептицизм Плужників за явище ідеологічно шкідливе й небажане. Один із найвідоміших на-

ших поетів сказав якось, що попри всю свою глибоку пошану до мистецької досконалости Є. Плужника, він, мабуть, заборонив би юнацтву читати його поезію. Я теж охоче заборонив би, бо певен, що юнацтво в такому разі читатиме її втричі більше. Є в ліриці Плужниковій неперевершена шляхетність ідеалізму, що вже сама з себе має високе виховне значіння:

Не чуючи, перебирала ти
Пожовклі клявіші, задумана й тривожна;
Здавалося, гукни тобі: — Лети! —
І повернути вже не можна!

Та з того, як здригалася рука,
Як інколи стеналась вся ти,
Я зрозумів, що скільки не гукай —
Ти розучилася літати!

(Рівновага)

Кому справді нічого не говорить у моральній площині ні ідеалістичне світосприймання, ні сама вже бездоганність артистичного стилю, хай згадає принаймні про ту «спокійну щирість» поетову:

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику. — Нащадки безсторонні
Простять мені і помилки й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну, —
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.

(Рівновага)

Оця безпретенсійна, а героїчна щирість думки є за найкращу протиотруту — насамперед

Зрештою, складне питання про принципову відповідальність або невідповідальність письменника за евентуальні етично негативні наслідки його висловів — вже в «Жабах» Аристофанових дискутується і напевне не за нас до остаточного розв'язання надасться. Сам поет додержував щодо цього досить своєрідної позиції, як свідчить його цікава притча про Премудрого Зороаба:

Він був мудрець всім мудрецам на диво, —
Навчав бо щастя, і навчати вмів, —
Хто в ту науку вдатися насмів,
Тому жилось довільно та щасливо.

Та раз, колись, стомившись над міру,
Він спочивав десь з учнями в гурті,
Крізь сон почув, як, не послувавши, ті
Провадили собі розмову щиру

Про те, який то, мабуть, він щасливий,
Коли навчає щастя, — не дарма
Від слів його щасливіє юрма,
Мов води Гангові повнішають від зливи!

Тоді, зідхнувши, він сказав: — Дурні ви!
Де ж бачили ви вчителів таких,
Які б того навчали, що для них
Відоме добре?...

(Рання осінь)

Жовтень 1946

Вперше надруковане в журналі «Літаври» (Зальцбург, ч. 3, 1947).

саме для молоді — супроти штучних ексцесів
силуваного волюнтаризму, супроти корчійного
й гістеричного потягу до «оптимістичного світо-
гляду» абиякою ціною — а перш за все, ціною
власної щирости. За нашої хворої на всіляку
колективність та колективізацію доби, поезія Є.
Плужника становить героїчний взірець незлам-
ної особистости:

Цвітуть думки, а на слова скупіше..
Я знаю сам — расту. Міняю лист.
... Нехай, кому не ліньки, пише,
Що от, мовляв, запеклий песиміст...

Я ж почуваю так: скажу — бо мушу! —
Хоч щось своє, неказане ніким;
Коли рядкам якимсь звірати душу, —
Тільки таким!

(Рання осінь)

Щоправда, всякий песимізм неминуче ви-
кликає підозру щодо затаєного недоброхітства,
бо ж для людини, на жаль, більш ніж натураль-
но триматись тієї сторони, у якої вона передба-
чає більше шансів на успіх; а проте, силою тих
самих підстав, єдиний лише песимізм остаточно
скріплює репутацію цілковитої непідкупности.
Отже, не питати маємо — чи багато українській
нації користи з песимістичної поезії Плужни-
кової? — а казати: як багато їй чести з тієї пое-
зії! Бо честь нації це щирість її мистецького ге-
нія.

МИКОЛА ТАЙГА

ЯК УМЕР НА СОЛОВКАХ ЄВГЕН ПЛУЖНИК

З поетом Є. Плужником, жертвою кіровщини, тобто хвилі арештів, заслань і розстрілів, що прокотилася по Советському Союзу після вбивства Кірова, секретаря Ленінградського обкому комуністичної партії, вбивства, вчиненого не з політичних мотивів, а з ревнощів, — з Є. Плужником я познайомився, як в'язень з в'язнем, у Соловецькому Кремлі року 1935-го, перебуваючи з ним деякий час у великій камері 2-го корпусу, колишньому підвалі за монастирських часів. Пригадую, що Є. Плужник дружив з письменником В. Штаньком-Вражливим, що також був приміщений у цім підвалі.

Ближче судилося мені стати до поета, коли я почав працювати як санітар тюремної лікарні, яка знаходилася також у стінах Кремля — Плужник опинився в ній, буди тяжко хворим на туберкульозу.

В данім місці є доречним коротко згадати про попередні етапи ув'язнення письменника. Він був заарештований у Києві ще перед убивством Кірова — разом з Косинкою-Стрільцем,

Фальківським, Влизьком. Справа складалася так, що невдовзі його ніби мали випустити. Так само стояло з іншими письменниками: трохи не напередодні фатального пострілу в Ленінграді слідчі ГПУ сказали дружинам Фальківського і Влизька, що їх чоловіки будуть найближчими днями звільнені, а сестрі Косинки-Стрільця теж говорено, що, хоча слідство ще і потриває, але її брат буде на волі. Після вбивства ленінградського большевицького вельможі становище круто змінилося. Властиво кажучи, тут годиться вжити активної граматичної конструкції: становище круто змінили, бо слідчі ГПУ, а надто НКВД належать до тих, що — по-своєму, звичайно — формують дійсність. Заарештованих не випущено; їм «підшиито» фантастичні контрреволюційні злочини і засуджено до розстрілу, в тому числі і Є. Плужника; проте останнього не розстріляно, як інших, бо, просидівши деякий час у камері смертників, він дістав помилування у формі заміни «вищої кари покарання» на 10 років заслання в концтабори. Гострі психічні переживання, що їх зазнав Є. Плужник, відповідно вплинули на його, захиране передніше, здоров'я — він уже перед арештом лікував свої легені — і вирішально прискорили його земний кінець.

Робота моя в лікарні була важка, але я добровільно зголосився до неї, щоб мати трохи більше їсти: лікарня мала свою окрему кухню, за тих часів варили там — порівняно до харчо-

душка з киснем. Апетит мав дуже поганий. Одного разу йому несподівано забажалося їсти м'яко зварене яйце, — але з принесених йому двох штук подужав лише половину однієї і, запевняючи, що йому дуже смакувало, решту поспішив віддати мені. Його мучило гостре безсоння, яке в свою чергу підтиналао вигасаючі фізичні сили. Говорив з трудом, тихим голосом, мова йому раз-у-раз спинялась, і він тоді ривком втягав повітря; але вимовляв слова чітко і виразно.

В палаті ч. 2 (на другому поверсі), де лежав письменник, було разом вісім осіб. Залізні ліжка, на трьох вікнах — за звичаєм тюремних лікарень — ґрати, дерев'яна підлога. Плужник лежав під одним із вікон, які, між іншим, були розташовані на нормальній височині від підлоги. Ліжка стояли не тісно, простору межи ними було досить. Опалювались палати цілком пристойно.

З числа сусідів Євгена Плужника пригадую грузина Ладо Енукідзе, троцькіста, небожа Г. Енукідзе, свого часу однієї з керівних осіб у ВЦІК'у. Ладо Енукідзе був єдиним нетуберкульозником у палаті ч. 2. Приміщено його тут, як голодуючого; цілком виснаженого і знесиленого, схожого на великий скелет — це був колись високий мужчина міцної будови, — його годували примусово. Ладо Енукідзе витримав голодування потрясаюче довгий час — 72 дні, і треба дивуватися незмірно і силі його волі і здоров'ю.

вого режиму соловецьких в'язнів — розкішно¹, і я завжди мав змогу вертатися по роботі до своєї камери з повним котелком — на превелику приємність своїх приятелів.

Обслуговував я палату інфекційних хворих і до сухотників не мав права вступати. Проте, дізнавшись, що Плужник лежить у сусідній палаті, я заходив до нього і робив ті чи інші послуги. Письменникові, зрозуміла річ, було приємно мати коло себе свою людину, українця, з освітою, також пов'язану з Києвом². З власної ініціативи він удався з проханням до лікарняного начальства, щоб мені дозволили ходити коло нього персонально, і про такий дозвіл мене повідомлено — звичайно, не звільняючи мене від обслуговування інфекційної палати. Відтоді я почав доглядати хворого письменника регулярно, а не партизанськими, так би мовити, наскоками.

Стан здоров'я Є. Плужника був безнадійний. Відколи я почав обслуговувати його, він уже не вставав з ліжка. Весь час коло нього була по-

¹ Наприклад, Є. Плужник, як і всі туберкульозники в третій стадії, міг одержувати яйця (по дві штуки на порцію), масло невеликими пайками, молоко, яблука, мус, пудинг із журавинного екстракту — все це за власним вибором і в залежний від бажання час. Іноді можна було дістати вино. Щоправда, всі ці делікатеси давалося ефективно заощаджувати, бо сухотники згаданої категорії їли мало і неохоче.

² Годиться згадати, що серед санітарів «блатних» не було — як і взагалі в Кремлі, де, поза політичними, була приміщена ще незначна кількість «побутовиків» (тобто, засуджених за розтрата, зловживання і т. д.). Лікарі були майже виключно вільнонаймані, і нічого лихого сказати на них я не маю.

Євген Плужник, лежавши в лікарні, писав. Писав і ночами, бо я, прийшовши вранці до палати, іноді заставав його з папером у руках; або бачив на тумбочці коло його ліжка свіжо записані аркушики, а поет, вичерпаний безсонням, лежав нерухомо, з примкнутими очима, нагадуючи мерця. Я ще й тепер бачу на коцах (Плужник укривався трьома коцами, а часом поверх них клав ще власне своє пальто) його білі, вихудлі, але гарні руки з голубіючими жилами і довгими пальцями і глибоко запалі очі в темних рогових окулярах. Шкіра обличчя, жовтава і одночасно молочно-прозора, справляла враження дуже зніженої і випещеної.

Вважаючи, що нічна творчість знесилює письменника, я просив його не писати вночі. Євген Плужник охоче згоджувався і покірно віддавав свої окуляри, тим себе роззброюючи. Але згодом усе йшло по-давньому. Він читав інколи мені свої вірші. Тематики їх уже не пригадую; в одному з них було звернення до друзів. Пам'ятаю лише загальну емоційну атмосферу їх — песимістичну і похмуру.

Хочу тут зафіксувати одну характеристичну репліку Є. Плужника. Раз погожого ранку я прийшов до палати на роботу. Хворий письменник запитав мене: «Миколо, чи ти бачив сонце?» — «Авжеж», — відповів я і показав рукою на соняшні плями в кімнаті, які зрештою Плужник бачив і без того.

Поет переживав стоїчно трагедію свого життя і невблаганне поступання хвороби: я ніколи

не чув од нього ремства, нарікань чи скарг. І взагалі був рівний і витриманий, не дратувався з жадних приводів. Тільки помічав я не раз поблиск сльози на очах під час його довгих самотніх дум.

Він знав, що скоро помре. Одного дня сказав мені, щоб по його смерті я взяв собі його верхню одежу, бо він не хоче, щоб її забирав будь-хто, а своє пальто просив передати лікарняному дроворубові, теж в'язневі, до якого мав прихильність. Я поспішив сказати кілька заспокійливих слів, в які сам не вірив, — а виконати заповіт письменника, звичайно, не міг, бо до речей небіжчиків я не міг мати того чи іншого стосунку — ними займались інші, не в'язні.

Момент наближення смерті Євген Плужник відчув точно і непомильно. Одного зимового дня на початку 1936 року³ він цілком спокійно, тінню голосу, слабо ворушаючи своїми тонкими губами, сказав мені: «Миколо, принеси мені холодненької води; я вмиюся, пригадаю Дніпро і вмеру».

Трохи підвівши письменникові горішню частину тіла, я поставив миску з водою на животі. Плужник повільно вмочив праву руку, підніс її до чола і так тримав її якийсь час, закривши очі — як людина, що пригадує; потім знову вмочив пальці обох рук у воду і слабо потер їх одну об одну. Потім обтерся рушником, що його я подав, — так само повільно, мляво. Я по-

³ Є. Плужник умер 2 лютого 1936 року.

міг йому лягти і закритися коцями до підборіддя; взяв миску і відійшов з нею. По якійсь хвилині — двох я знову був коло ліжка. Письменник уже не дихав...

Згодом я не раз роздумував над передсмертними словами Євгена Плужника. Вісімнадцятилітнім юнаком я потрапив до в'язниці, вже пробув на засланні в таборах кілька років, скрізь — на волі, і в неволі — бачив повсякчасне ошуканство і брутальну лжу, — і супроти цього бридкого і гнилого тла слова письменникові гостро і свіжо контрастували, раз-у-раз вражаючи мене своєю *правдивістю*: сказала людина, що має вмерти, сказала так просто, так невимушено і натурально, ніби не йшлося про смерть, а про щось незначне і звичайне — і справді вмерла.

Старший санітар і я занесли тіло покійного до трупарні, що стояла поблизу — похмурої будови підвального типу, слабо освітленої двома, хоч і великими, вікнами, ґрат на яких не було: в арештантських приміщеннях цього типу вони були вже непотрібні... Я ніс небіжчика за ноги; вони, пригадую, були попухлі. В трупарні було вже двоє німотних гостей. Ми поклали нерухоме тіло поруч них на дерев'яний, подібний до нар стіл, що стояв посередині і вийшли.

Я ще спитав санітара (це був солідний віком чоловік, українець, селянин з Чернігівщини), коли поховають Плужника. Він, як старший санітар, знав більше про дотичні порядки. «Не

зразу, мабуть, за днів три», — була відповідь, — «його, як і всіх, будуть іще анатомувати».

При всьому своєму бажанні я не міг би взяти з собою і винести з лікарні писання Євгена Плужника: кожного вечора дозорці, забираючи мене з роботи, робили мені трус у вартівничій кімнаті штрафізолятору, де я за тих часів перебував; іноді наказували навіть роздягатись і заглядали в усі закутки і заглибини, що є на людському тілі. Навіть піддавано ревізії вміст мого казанка, при допомозі ложки; нею також роздавлювали більші картоплини, що були в супі, бо й вони могли правити за вмістище для заборонених речей і записок.

Євгена Плужника поховали на Соловецькому кладовищі, яке лежало за стінами Кремля на схід від нього, займаючи досить великий, сяк-так викорчуваний простір і вгрузаючи в частинний ліс. За того часу я не мав права бувати і пересуватися поза межами Кремлівського тюремного комплексу, — отже, нічого не можу сказати, як відбувся примітивний і похмурий похоронний обряд. Гадаю, що поховали видатного українського письменника все ж таки в сякій-такій труні. Копали могили і ховали померлих приставлені до того в'язні.

Чи збереглася могила Євгена Плужника? В приголов'ї невеликих, нерівних і низеньких горбиків ставлено диктові дощечки з написаними на них олівцем прізвищами похованих. Але, мабуть, не завжди: наприклад, взимку 1929-30 ро-

ку на Соловках була велика пошесть висипного тифу; замерзлі трупи стосами лежали в трупарні, бо гробокопи не вправлялися з своєю роботою — ясно, що тоді було не до того, щоб лишати якийсь там знак по загиблих.

Згодом мені довелося побувати на цім суворім і воїстину скорботнім гробовищі. Коло багатьох могилок стриміли лише патики з цвяхом на горішньому кінці — диктових дощечок уже не було. Отже, легко припустити, що могила Є. Плужника могла незабаром після його смерти затратитися серед безлічі інших, уже безіменних горбків.

Ще пізніше, десь на весні року 1938, коли я працював на цегельні за 2-3 клм. від Кремля, я мав змогу — не пам'ятаю вже з якого приводу — опинитися близько кладовища. В той час на терені Великого Соловецького строва большевики розпочали воєнне будівництво, маючи перетворити острів на стратегічний пункт невідомого ближче призначення. Я побачив, що в районі кладовища йдуть повною ходюю земляні роботи і що в'язні риють глибокі копані для якихось воєнних споруд. Не виключаю, що та чи інша частина Соловецького гробовища вже тоді була знищена.

Але... ми принаймні знаємо, де був свого часу похований Євген Плужник. Про багатьох і багатьох розстріляних чи загиблих на засланні діячів нашої культури навіть це нам невідомо.

Вперше надруковане в журналі «Україна і Світ» (Ганновер, зошит другий, 1950).

БІОГРАФІЧНА КАНВА

- 1898, 26 грудня. В родині дрібного купця, що походив з Полтавщини, в слободі Кантемирівка Богучарського повіту на Слобожанщині народився майбутній поет Євген Павлович Плужник.
1918. Плужник закінчує середню освіту («атестат зрілості»).
1918. Родина Плужників переїздить на Полтавщину.
1920. Плужник у Києві. Навчання у ветеринарно-зоотехнічному та Київському музично-драматичному інститутах (жодного з цих навчальних закладів поет не закінчив).
1922. Початок літературної творчості.
1924. Поет одружується з Галиною Коваленко.
1926. Виходить збірка «Дні».
1926. Початок туберкульозу (спадкова хвороба в родині Плужників).
1927. Виходить збірка «Рання осінь».
- 1923 — 1928. Приналежність поета до письменницьких організацій «Аспіс», «Ланка» та

- «Марс», що вважалися «попутницькими» і що їх членів, за двома-трьома винятками, репресовано в 30-их роках.
- 1928 — 1933. Намагання письменника пристосуватися до вимог цензури. Перехід до прози та драматургії. (Роман «Недуга», п'єси «Професор Сухораб», «У дворі на передмісті», «Шкідники» — остання річ конфіскована карними органами).
- 1930 і наступні. Упорядкування антологій, словників, перекладацька праця. Літературне заробітчанство. (У зв'язку з неможливістю друкувати поезії).
- 1928 ? — 1934 ? Постановя збірки «Рівновага».
- 1934, грудень. Арешт.
- 1935, 25 березня. Смертний вирок.
- 1935, квітень або травень. Заміна смертного вироку на десятирічне ув'язнення.
- 1935, літо. Поет, разом із цвітом української інтелігенції, в Соловецькому карному таборі.
- 1936, 2 лютого. Євген Плужник помер у лікарні Соловецького Кремля.
- 1942 — 43. Публікація третьої, посмертної, збірки «Рівновага» в журналах «Пробоем» та «Український Засів».
1948. Вихід «Рівноваги» окремою книжкою.
1966. Вихід «Вибраних поезій» у Києві за редакцією Л. Новиченка.

ЗМІСТ

7 Від Інституту Літератури

ДНІ

Лірика

- 11 Я знаю
- 12 Знаю, сіренький я весь такий
- 13 Я — як і всі
- 14 Для вас, історики майбутні*
- 15 Уночі його вели на розстріл
- 16 Сідало сонце
- 17 Впало — ставай до стінки!
- 18 А він молодий-молодий...
- 19 Притулив до стінки людину
- 20 Мабуть, дуже йому боліло*
- 21 Ще в полон не брали тоді
- 22 Був це хлопчик лагідний і тихий
- 23 Зціпив зуби
- 24 Зустрів кулю за лісом
- 25 Де коноплі були...
- 26 Ні словечка йому не сказав старий
- 27 Там, де полягли вони за волю
- 28 Розминувся зі мною сон*
- 29 Одірвались від днів слова
- 30 Читаю Сінклера й ходжу на біржу праці*
- 31 Попоїм, посплю...*

Примітка: позначені зіркою поезії не увійшли до київського видання 1966 р.

32 Розпочинає дні гудок о шостій*
33 Торгуємо усім, чим тільки можна
34 Папірос кому!
35 Знов на сторінках ранні тіні
36 Це снилось?...
37 Питалась ласкаво, — чом, синку, ти зблід?*
38 У дужих дні — немов слухняна глина
39 Плакала вона...
40 Долі моєї ціна
41 Майже рік сиджу, мов кріт, на хуторі
42 Здається, знову буде недорід*
43 На поле вийшов, — зомлів
44 Пропало сіно
45 Сьогодні день, здається, перший влітку
46 Надходить дощ
47 Вже одспівали по дорогах гарби
48 І вийшов на поле, а поле — мертво...
49 ... І ось ляжу...
50 Люблю в уяві декілька сторінок...

Поеми

51 Галілей
76 Канів

РАННЯ ОСІНЬ

Лірика

103 Передчуттям спокою і нудьги
104 Щодень все глибшає свідомість
105 Дивлюсь на все спокійними очима
106 Все більше спогадів і менше сподівань
107 Коли надходить вересень злотавий
108 Уже вечірні довшають розмови
109 На хуторі, як у в'язниці, тихо
110 Вчись у природи творчого спокою
111 Падає з дерев пожовкле листя
112 Четвертий день гарячий суховій
113 Чіткіші лінії, і фарби спокійніші

114 Я знов на хуторі*
115 По-осінньому хмари пливуть
116 Сіра мжичка за вікнами
117 Мудрість мудрих
118 Минувшину вивчавши, зрозумів
119 Критики, навчаючи поета
120 Де забарився ти, вечоре милий?
121 Ах, яка це невгамовна пташка
122 Мудрости не вивчитись чужої
123 Яка нудьга мережити рядки
124 Напишеш, рвеш... і пишеш знову!
125 Їх меншає, — я знаю тільки двох
126 В гімназії, де я кінчав науку*
127 Немає сумніву: мені щораз нудніше
128 Розгорну ввечері атлас Петрі
129 Мрії від серця відтяв
130 Місто мале
131 Мале хлоп'я, доки старенькій няні
132 Дикий сон мені щоночі сниться*
134 Вчора над містом летіли гуси
135 Дівчинку здибав колись маленький
136 Річний пісок слідок ноги твоєї
137 Цілий день якийсь непевний настрій
138 Це закон: замруть червоножили*
139 Є острови, яких нема й на мапі*
140 Ракетою піднісся і упав
141 Над морем високо, на непорушній скелі
142 Синє море обгорнули тумани
143 Ой гудуть, дзвенять міцні вітрила
144 Туман стіною*
145 Косивши дядько на узліссі жито*
146 За давнини якийсь дикун незнаний
148 Від берегів дзвінкої Брамапутри*
149 Хай чужина комусь вбирає очі
150 Де ви тепер, давно змужнілі
151 Тепер мене хвилює мало
152 Нехай комусь судився довший...
153 Цвітуть думки, а на слова скупіше...

РІВНОВАГА

Лірика

I

- 157 Ніч... а човен — як срібний птах
158 Як все живе, течуть піски пустелі
159 Блакитний безум
160 Прекрасен світ вночі
161 Стала ніч над горами
162 Перегорни дві-три сторінки в гіді
163 Вирує море
164 Морський орел, шугаючи все вище
165 У кіпінь хвиль занурюючи носа
166 Тепер на півночі горять сніги
167 Під вітром вгинаючи лінії прості
168 Дві паралелі, два меридіани
169 Там, унизу, і море, і сади
170 Линяють фарби*
171 Стережися неба нічного
172 Вікно в садок...
173 Каменя один приділ — лежати
174 Що серця рано дізнані утіхи
175 Що не збулось?*
- 176 По той бік пристрасти народжується ніжність
177 Що менше слів, то висловитись легше
178 День відшумів
179 Вечоріє
180 Тут пишний храм стояв колись...
181 Мишвою, тліном і сновійним чимось*
182 Сірі вулиці...
183 Минають дні...
184 Я натомився вічно знати
185 Душе моя
186 Даремно шукаю розради
187 Знесилений, німий, бездушний майже
188 Суди мене судом твоїм суворим

II

- 189 В листопаді, місяці тихім
190 Фрідріху, чим не Орфей ти?

Інститут Літератури ім. Михайла Ореста з великою задоволенням повідомляє, що переведена серед української діаспори акція збору фондів на видання книжки поезій Євгена Плужника дала бажані наслідки, і зібрана сума (8.333 н. м. і 36 пф.) виявилася достатньою для покриття основних коштів (папір, друк, палітурня) видання.

Інститут Літератури складає щиру подяку Товариству Прихильників Творчості Миколи Зерова в Австралії та Українській Вільній Академії Наук у США, а також усім збирачам, жертводавцям і передплатникам.

Окрема подяка належить мистцеві-маляреві Мironові Левицькому, який — у формі свого внеску в справу видання — безплатно виконав рисунок для обкладинки (як безплатно виконав він і рисунки для двох попередніх видань Інституту: «Пісні про білий парус» І. Качуровського та «Колокруга» Б. Олександрова).

Нижче публікуємо список жертводавців, що були ласкаві скласти пожертви на видання цієї книжки.

ЗБІРКА ТОВАРИСТВА ПРИХИЛЬНИКІВ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЗЕРОВА В АВСТРАЛІЇ

Аделаїда (П. А.):

Г. Адамс, Г. Борисюк, В. Борисюк, І. Батраченко, М. Бондарук, Р. Бойко, М. Бовкун, Б. Боросевич, І. Браців, В. Бубенко, д-р І. Ващишин, П. Вакулєнко, Віра Войцєхівська, С. Войцєшко, М. Грибик, мр О. Голубович, М. Голуб, М. Гоголь, М. Дацків, Г. Дмитришин, В. Дніпровий, П. Дмитренко, мр Ніна Дубровська, О. Дяків, Олександра Живолуп, Іродіяда

- 191 Ходить ... все ходить ...
192 Подолано упертість Ізабелли
194 На широких ведеться світі
196 Щасливого дня, проминувши атоли
198 Гладкого Санчо (прошу вас, не Панча)

III

- 199 Ах, флейти голос над рікою
200 Суха й тендітна лінія плеча
201 Не чуючи перебирала ти
202 Як він спустів, садок, де я колись
203 Місток замшілий і хисткий
204 Обутріло
205 Мовчи!
206 Порожній берег моря ...
207 Знов за вікном осіння тиха мжичка
208 Ваш такий наївний погляд
209 Одноманітно і звичайно
210 Вона зійшла до моря
211 Вашу карту бито*
212 Хмари ці, такі безформні

ОЧИМА ІНШИХ

- 215 Борис Олександрів: Поет на Соловках
216 Володимир Державин: Лірика Євгена Плужника
241 Микола Тайга: Як умер на Соловках Євген Плужник
250 Біографічна канва
253 Зміст

Петрівський, Д. Сичок (?), С. Сморгун, прот. О. Теодорович, П. Толмацький, Фалько, М. Черток, О. Школяр, П. Шкляренко, І. Ючук.

Мелборн (Вікторія):

О. Бевз, М. Болюх, Лідія Гасвська-Денис, А. Глуманич, П. Голуб, А. Грушецька, В. Завадський, С. Камінський, П. Кардаш, Б. Коваленко, Марія Кошник, Зол Когут, В. Левченко, В. Макушка, Надія Михайлишин, Марійка Намурон, Д. Нитченко, А. Новицький, Носюра, П. Олійник, М. Підріз, Г. Ріжнів, В. Сидоренко, інж. І. Слинько, Т. Сліпецька, І. Слопак, О. Ткач, Українська Громада Вікторії, В. Фокшан, В. Цибульський, В. Шевченко, М. Якубович, д-р Т. Яськевич.

Нортгем (З. А.):

І. Герб, Я. Губицький, П. Гунців, Т. Малиняк, Л. і Я. Микитюк, М. Місько, Анна Підгірна, І. Сокіл, Союз Українок Нортгему, В. Стебельський, В. Тарновський, В. Тумак, Українська Громада Нортгему, С. Фит.

Перт (З. А.):

Д. Байгерич, О. Байгерич, П. Внук, Т. Галелей, І. Городецький, М. Гринчук, П. Горлач, П. Гудей, З. і М. Дошак, Й. Желенко, М. Жуківський, Б. Зубач, В. Іщенко, Ф. Котлаш, О. Кучма, Юлія Липко, І. Любченко, В. Матіяш, Ф. Мельничук, М. Мендичевський, М. і О. Менцінські, І. Мовчан, Н. Н., Люся Парсонс, В. Петровський, О. В. Подригуля, В. Поповський, І. Прончук, М. і Н. Сірко, І. Темник, В. Феделяш, М. Фестяк, М. Філянич, М. Чумак, П. Шкіль, І. Шорш.

Сідней (Н. П. В.):

Е. Валіховський, Є. Гаран, Й. Гриневич, Галя Кошарська, І. Лясківський, П. Середюк, Українська Громада Сіднею, В. Шумський.

Жук, Євгенія Закревська, Надія Закревська, Б. Захарів, І. Захарчук, К. Каздоба, Г. Кириленко, мгр Й. Кліш, І. Ф. Коваль, І. Ковальчук, Г. Королишин, С. Костишин, Марія Ковальська, П. Ковальчук, П. Курпіта, Й. Кушнір, В. В. Лабаз, Марія Лапка, М. Лапка, М. Лесів, І. Млиновський, М. Місяйло, М. Напора, Н. Н., інж. Р. Олесницький, А. Онішко, Т. Пасічинський, Г. Петренко, протопресв. Никодим Плічковський, В. Полішко, д-р М. Помажак, В. Проценко, І. Рожко, мгр Лідія Ростек, Олександра Салига, Д. Сабадаш, М. і М. Сенета, С. Сідельник, В. Слободян, О. Слободян, Ю. Словачевський, Д. Соловій, Олена Соловій, А. Тимінський, В. Ткачук, Г. Федорук, В. Федюк, І. Чесний, К. Чорний, О. Чорний, І. Чуй, Т. Чубатий, Г. Шевченко, Г. Швець, Ю. Юнкін, Й. Янкевич.

Брісбен (Квінсленд):

О. Вермешіл, Б. Вишинський, І. Гапун, Калакайло, К. Кірик, М. Кіцманюк, Д. Ленковський, С. Лубович, Д. Мацалик, Л. Машталір, В. Микитишин, В. Місяйло, І. Мотика, інж. Р. Павлишин, Г. Різник, П. Самійленко, М. Сендзік, прот. М. Середюк, А. Сухарський, Д. Хомин.

Гобарт (Тасманія):

С. Бакун, С. Вихованок, В. Галушак, В. Гаролишин, М. Глуханіч, С. Горбутко, Й. Дурич, В. Когут, Г. Комишан, М. Ладанівський, Д. Липка, М. Мигаль, О. Мигович, І. Прус, С. Чиж, В. Шевченко.

Канберра (Квінбієн):

свясщ. П. Андру, Т. Атаманюк, М. Безклубий, Ф. Габелко, П. Гатовський, А. Городна, Наталка Грін, інж. П. Грін, М. Дирич, К. Друз, Залуцький, Р. Івашків, О. Кавуненко, М. Кубан, Й. Кривошия, М. Кучерко, М. Мігус, Н. Наталія, С. Онішко, П. Петришкевич, О.

ЗБІРКА ПЕТРА ОДАРЧЕНКА

Вашінгтон (США):

Я. Бігун, С. Воронин, Марта Гарасовська, О. Драган, І. Колос, Ада Кулик, Ю. Кравців, С. Максимюк, П. Матула, Марія Одарченко, проф. П. Одарченко, П. Одарченко, В. Олійник, В. Остапенко, Р. Ференцевич, М. Француженко, Я. Штендера.

ЗБІРКА МАР'ЯНА ДАЛЬНОГО

Торонто (Канада):

Ю. Булат, М. Валер, М. Гава, М. Дальний, І. Дубилко, В-во «Нові Дні», О. Тарнавський.

ЗБІРКА ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО

Мюнхен (Німеччина):

І. Басараб, К. Бачинський, В. Белоцерковський, Б. Бурштейн, А. Варді, Оля Ващенко, О. Власов, Наталка Гордієнко, І. Гордієвський, Г. Данілов, М. Добрянський, Надія Кадирова, В. Календадзе, Алла Кальваровська, І. Кардашинець, д-р І. Качуровський, д-р І. Клейнер, К. Колужний, І. Корнійчук, Галина Левчук, д-р В. Маруняк, Галина Мітіна, Тамара Новак, Г. Панчук, В. Пуста, А. Ребет, Іванка Ребет, Л. Ройтман, А. Ромашко, Ю. Семенко, А. Скаковський, В. Скородумов, Ю. Тимченко, В. Цвірка, Христина Шайович, І. Шенфельд, І. Штайнер.

(Серед жертводавців: 21 українець, 9 євреїв, 5 росіян, 1 грузин і 1 білорус).

ИНДИВІДУАЛЬНІ ПОЖЕРТВИ

Оксана Ашер, Галина Білоус, М. Борис, О. Ізарський, А. Калиновський, С. Кравець, Л. Лиман, Б. Олександрів, інж. П. Пашник, П. Рогенко, Валентина Савчук, О. Скоп, Ю. Стефаник.

Інститут Літератури ім. М. Ореста

ЗБІРКА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У США*

Ф. Бульбенко, О. Неділько, В. Бакало, О. і М. Гайдамаки, І. Коровицький, Г. Костюк, А. Кулик, Н. Литвиненко, О. Разумов, о. А. Селепина, Ф. Гайовий, В. Гусаківський, В. Якимчук, О. Кукрицька, С. Гордіюк, Лідія Дражевська, А. Заліско, А. Мирошниченко, В. Наливайко, А. Сумик, Г. Шерей, М. Аврамчук, П. Байбак, Л. Денисенко, В. Затовська, М. Івасівка, О. Каратницька, В. Кузьмич, В. Мантика, О. Северин, У. Старосольська, А. Черний, М. Жук, О. Іванюк, І. Медведів, І. Шаповал.

ЗБІРКА ОЛЕКСИ ВЕРЕТЕНЧЕНКА

Детройт (США):

О. Веретенченко, д-р М. та Анна Гнатюк, Олександра Ковальська, В. Колосюк, П. і Катерина Потенко, Л. і Стефанія Пришляк, Галина Свічковська, А. і Мінодора Яцюк.

ЗБІРКА ГАВРИЛА ГОРДІЄНКА

Філадельфія (США):

В. Біляїв, В. Бугайський, Г. Гордієнко, І. Журжа, С. Кривуша, К. Луценко, В. Трипуненко, І. Харамбура.

ЗБІРКА ЯКОВА ГУРСЬКОГО

Сірак'юс (США):

д-р М. Богатюк, Н. Буцька, П. Громів, д-р Я. Гурський, Ярослав Гудзяк, М. Дяченко, П. Карпишин, О. Коваль, д-р С. Ключас, Марія Кузьма, д-р М. Логаз, П. Маляр, П. Мацко, І. Мигдаль, Надія Сенік, О. В. Уманець, Т. Шипилявий.

* Через несподівану смерть проф. Івана Замші, секретаря управи УВАН, у списку, можливо, бракує імен деяких жертводавців.

ВИДАННЯ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

- М. Зеров. «Нове українське письменство», 1960.
І. Качуровський. «Строфіка», 1967.

ПОЕЗІЯ

- П. Филипович. «Поезії», 1957.
М. Орест. «Пізнi вруна», 1965.
І. Качуровський. «Пісня про білий парус», 1971.
Б. Олександрів. «Колокруг», 1972.
Є. Плужник. «Три збірки», 1979.

ПЕРЕКЛАДИ

- М. Зеров. «Corollarium», 1958.
«Море і мушля». Антологія європейської поезії.
Переклади М. Ореста, 1959.
«Сім німецьких новель». Переклади М. Ореста, 1962.

МЕМУАРИСТИКА

- «Безсмертні». Збірник спогадів про М. Зерова, П.
Филиповича і М. Драй-Хмару, 1963.
К. Каздоба. «Заметений шлях», 1974.